

ЗНАЧЕННЄВО-СМИСЛОВИЙ ГОРИЗОНТ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Олег ХАЙРУЛІН

УДК 159.9.01 : 167.7

Oleh Khairulin THE MEANING-SEMANTIC HORIZON OF UNCERTAINTY AS A PSYCHOLOGICAL CATEGORY

Актуальність проблеми дослідження. Екзистенція сучасного соціалізованого індивіда є об'єктивним віддзеркаленням нової епохи, ознаки якої не мають релевантних історичних порівнянь. Порубіжжя XX–XXI сторіч співпало з бурхливою актуалізацією її аспектів, строкатий зміст яких утілюється в колоритному науковому та загальнокультурному акронімі – VUCA, що походить від англомовних лексем Volatility (укр. – “леткість, мінливість, волатильність”), Uncertainty (“ненадійність”), Complexity (“заплутаність, складність”) та Ambiguity (“неоднозначність, неясність, невизначеність”) [50; 51; 52].

Оформлення сучасного світу як VUCA (англ. – VUCA-world), або простору існування з домінуючими ознаками волатильності, ненадійності, заплутаності, і, як результат, невизначеності процесів та явищ, стало підсумком XX століття й остаточно закріпило логіку геополітичного облаштування сучасного світоустрою, окреслило його перспективи.

Наукові розвідки стосовно особливостей та способів існування людини, суспільства і людства у “світі невизначеності” розпочалися американськими військовими дослідженнями, які у часових рамках співпали із завершенням Другої світової війни, початком “холодної війни” та інтенсифікувалися наприкінці XX століття у зв'язку із соціальним та економічним загостренням у низці регіонів планети (див. [50; 51; 52; 59]).

Розпад СРСР призвів до появи багатополюсного глобального світоустрою, у якому поступово та виразно зростали роль і значення

стратегій прихованих, асиметричних впливів, що втілювались у концепцію “гібридної” або “прокси-війни” (proxу warfare). Сьогодні такі впливи характеризуються підвищеною активністю недержавних економічних і політичних угруповань, появою та активністю нових засобів досягнення економічних і військово-політичних переваг та цілей, де яскравими прикладами є інформаційні війни, кібер-загрози та кібер-напади без явного авторства, а також нові й неконвенційні види силових засобів і дій (скажімо, використання незаконних збройних формувань, приватних збройних структур та ін.)

Традиційні та звичні засоби контролю і впливу, що були відносно ефективними в минулому, сьогодні не спрацьовують. Загрозливими свідченнями цього стали жахливі терористичні атаки 11 вересня 2001 року в Нью-Йорку, глобальна фінансова криза 2008–2009 років, активні регіональні конфлікти. Тому концепт “світу невизначеності” був обраний стратегічними світовими лідерами та науковцями для опису хаотичного, бурхливого й такого, що стрімко змінюється, середовища, яке швидко стало “новою нормою” (див. детально [5; 6; 12; 50; 51; 52; 59]).

Реальність існування людності у світі невизначеності, тобто світі швидких змін і нестабільності, об'єктивно викликає суттєві та часто неочікувані зміни й деформації у різних сферах життєдіяльності усупільненого індивіда, що, своєю чергою, не може не позначатися на його психодуховному стані, повсякденній діяльності і способі життя. Ковітальна

здатність, благополуччя, якість особистої екологічності та соціальної активності суб'єкта сьогодні безпосередньо залежать від його спроможності долати вплив невизначеності, справлятися з нею, а за можливістю – використовувати її умови й чинники для досягнення власної мети. Саме у процесі взаємодії з невизначеністю людина осягає та опановує сенси буття, розуміє світ і себе в ньому, йде до своєї мети, здійснюючи власний *magnum opus* [2; 5; 6; 9; 10; 12].

Наведені обставини вимагають від сучасної наукової психології обґрунтованих пропозицій щодо теоретичних моделей і прагматичних технологій продуктивної ковітальної життєдіяльності людини в умовах невизначеності. Підкреслимо, що нами здійснені перші кроки в цьому напрямку.

Об'єктом методологічного вивчення є поняття “невизначеність” як філософська та психологічна категорія, що об'єднує собою сучасні онтофеноменальні ознаки ковітального буття людини і спільноти, є визначальною передумовою їх напруженої повсякденної життєдіяльності та об'єктивною умовою їхнього суб'єктивного розвитку.

Предметне поле дослідження становлять сутність, зміст, значення та утилітарні функції категорійного поняття “невизначеність” як теоретичного конструкту, що розширює дослідницькі горизонти здійснення наукових розвідок стосовно освоєння ефективних способів розв'язання онтофеноменальних, системно-функціональних проблем людського буття в сучасних умовах.

Головна концептуальна ідея статті полягає у спробі засобами методологічної рефлексії інтегрувати наявні теоретичні умістовлення (теорії, концепти, погляди, узагальнення, факти) стосовно феномену невизначеності задля виявлення і конкретизації філософсько-наукового базису для розробки та обґрунтування психологічно аргументованих пропозицій щодо моделювання життєдіяльності людини в умовах *невизначеності* її плінного проблемного повсякдення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важко уявити поняття, яке було б більш розмаїтим власними смислами, аніж поняття “невизначеність”. Воднораз науковий і дослідницький хист й перевіряється на теоретичну зрілість через процедури, формулювання, актуалізацію та розв'язання завдань прагматичного, утилітарного використання понять,

що обширами своїх умістовлень цілком подібні до терміна “невизначеність”.

Щонайперше підкреслимо, що методологічний аналіз поняттєвих обріїв невизначеності доцільно здійснювати дискурсивно, виходячи із сучасних історико-еволюційних, культурно-аналітичних, парадигмальних засад і контекстних інваріантів і модусів наукового вжитку цього категорійного поняття.

Засновки загальнофілософського сприйняття та епістемного наповнення *феномену невизначеності* були закладені у сиву античну давнину. Так, чи не найпершу в історії спробу встановлення філософської сутності невизначеності було зроблено Аристотелем (384–322 р. до н.е.), яким запропоновано сприймати її певним аспектом у діапазоні від випадкового до вірогідного. Він вважав, що невизначені ситуації, які пов'язані із понятійним значенням випадковості, не спроможні бути предметом доказового знання, а події майбутнього неможливо передбачати з високою точністю [2; 3].

Г.В.Ф. Гегель (1770–1831 р.) вказував на всезагальний характер невизначеності, вважав її фундаментальним явищем на протилежність від визначеності, що ним сприймалася як часткове, конкретне явище: “Всезагальне уявлення містить менше визначеності, аніж одиничний предмет, що входить у таку всезагальність через те, що всезагальне як раз й утворюється лише шляхом опускання одиничного” [9, с. 18]. При цьому, віддаючи належне загальному значенню суперечності як явищу буття людини, Г.В.Ф. Гегель вважав її “...корінням будь-якого руху та життєвості, лише оскільки щось містить у собі самому суперечність, воно рухається, володіє спонуканням та діяльністю” [10, с. 71 (LXVII)]. Отож, цей геніальний мислитель убачає сутнісне коріння невизначеності у самій природі людини: “Спочатку Я є цілковито невизначеним. Воднораз воно спроможне завдяки рефлексії від невизначеності перейти до визначеності, наприклад до бачення, слухання та ін. У цій невизначеності воно утворюється *нетотожним* собі та, разом із тим, воно зберігає й власну невизначеність, таким чином може, відмовившись від визначеності, знову повернутися у себе самого” [9, с. 24–25]. Одночасно Гегель позиціонує феномен прийняття рішення як головний етап суб'єктного переходу від невизначеності до визначеності як завершення етапу рефлексії: “Цього самого стосується й прийняття рішення, адже йому передуює рефлексія, що полягає в тому, що я маю перед собою численні

визначеності, скільки – неважливо, проте ними все ж мають бути щонайменше ось ці дві, а саме: або ж я приймаю певне визначення, або ж не приймаю” [Там само, с. 25]. Прийняття рішення, за Г.В.Ф. Гегелем, є генетично зумовленим і необхідним рубежем поміж рефлексією та діяльнісним утіленням, дією, практичним *вчинком*, що звільняє людину від онтофеноменальних кайданів *невизначеності*, робить її чинники буттєво утилітарними засобами життєдіяльності: “Прийняте рішення припиняє рефлексію, що являє собою перехід від одного до іншого, встановлює визначеність та робить її своєю. Головною умовою прийняття рішення або, інакше кажучи, головною умовою можливості вирішувати, можливості рефлексувати перед практичними діями, є абсолютна невизначеність Я” [Там само, с. 25].

Один із засновників теорії ймовірностей П’єр-Симон Лаплас (1749–1827 р.), досліджуючи питання невизначеності, засвідчував: “Ми повинні сприймати стан Всесвіту як наслідок її попереднього стану, а також і як причину наступного. Розум, якому були б відомі для будь-якого поточного моменту всі сили, що одухотворяють природу, та відносна позиція усіх її складових, як би на доповнення він виявився достатньо розлогим (обширним) для підпорядкування таких даних аналізу, обійняв би в одній формулі динаміку змін величніших створінь Всесвіту, на рівні найлегших атомів; не знайшлося би нічого, що було б для нього недостовірним, й майбутнє, також як і минуле, проявилось б перед ним... Крива, що позначена простою молекулою повітря чи пару, визначена настільки ж точно, як і орбіти планет, відмінність між ними створює лише наше незнання” [24, с. 154]. Таким чином, за П.-С. Лапласом, *рівень невизначеності чогось відповідає рівню обізнаності, обсягу та якості знання про це*.

Увесь історичний шлях цивілізації був осяяний логікою та механікою детермінізму від Аристотеля, що призводило до того, що найбільш тендітні та особливі й через це незручні для розуміння класичною наукою речі ігнорувалися, у кращому разі свідомо виштовхуючись із контуру наукової класики в далекі фронтири неочевидних перспектив і неонов’язкової міждисциплінарної затребуваності.

Попередження Гегеля про важливість для науки “одиночного предмета”, про залежність епістемної релевантності наукових висновків стосовно реального життя від якості пошуку врахування та мисленневого охоплення цього

“одиночного предмета”, про вірогідні хиби на “шляху опускання одиночного” не були повно враховані науковою логікою, що призвело до того, що суперечності світу як коріння будь-якого його руху та життєвості зібралися й закріпилися наприкінці ХХ сторіччя у форматі *світу невизначеності*. Рівень наявного епістемного опанування його складовими і чинниками став логічним результатом недостатнього рівня обізнаності, обсягу та якості знання про ці складники і фактори. Наука, особливо – соціогуманітаристика, не змогла якісно відрефлексувати наявне практичне різноманіття дій і діянь в умовах об’єктивної та абсолютної невизначеності індивідуального Я.

Філософська та методологічна кристалізація концепції світу невизначеності (VUCA-world) виразно проявилася у другій половині минулого і на початку поточного століття роботами З. Баумана, У. Бека, Е. Гідденса, Г. Стендінга, Н. Талеба та інших мислителів завдяки їх рефлексивним дискурсам щодо змісту соціальної реальності, інтерпретованої через оптику онтологічних та гносеологічних вимірів невизначеності і розширеного формату буття людини в ній (див. [5; 6; 12; 35; 36; 37]).

Сутність сучасного світу VUCA один із засновників соціології постмодернізму Зигмунт Бауман описує терміном власного авторства – “плинна сучасність” (“liquid modernity”). У контексті оцінки сучасності він визначає “...засновки для того, щоб вважати “плинність” (спливання) або “рідкий стан” слухними (дотичними) метафорами, якщо ми бажемо осягнути характер дійсності, здебільшого як новий етап у сучасній історії” [5, с. 8].

Загальне спричинення для “плинності сучасності” З. Бауман вбачає у невичерпних можливостях наявних комунікативних засобів і процесів, прецизійності інтелектуальних рішень соціально- та індустріально-референтних осередків та осіб, нагальну актуальність для них захисту, збереження й збільшення їх матеріальних, утилітарних ресурсів та інші особливості глобалізації: “У “рідкий” сучасності заправляють ті, хто є найбільш невловимим та вільним для руху без попередження... Капітал спроможний мандрувати швидко та необтяжливо, його невагомість і рухливість перетворилися у головне джерело невпевненості для інших. Це стало сучасним базисом домінування й основним фактором розшарування суспільства” [5, с. 131–132].

Британським соціологом Ентоні Гідденсом сучасний світ сприймається як “вислизуючий

(рос. – ускользающий) світ” [12, с. 14]. Невизначеність та ризики, що нею породжуються у сучасному світі, він кваліфікує як унікальні, такі, що виходять із самого розвитку суспільства, поширюються і впливають на життя непередбачувано та незалежно від соціального статусу індивіда: “... світ, у якому ми живемо сьогодні, не занадто відповідає... передбаченням. Він не лише не став більш керованим, але, виходячи зі всього, зовсім вийшов з-під контролю – світ вислизує з рук. Більше того, вплив деяких факторів, покликаних, як припускалося, зробити наше життя більш визначеним і передбачуваним, у тому числі й науково-технічний прогрес, найчастіше призводить до протилежного результату... Виникають фактори ризику, з якими ще нікому і ніколи не доводилось стикатися... Більшість з цих нових факторів ризику та невизначеності зачіпають нас незалежно від того, де ми знаходимося, чи належимо ми до привілейованих або знедолених верств” [Там само, с. 18–19].

Американським математиком, дослідником епістемологічних закономірностей сучасності Насімом Талемом невизначеність вважається ключовою характеристикою сучасного світу [36; 37]. У своїх висновках він акцентує увагу на усвідомленні значущості ефективної організації життєдіяльності особи та належного врахування нею усіх аспектів невизначеності: “спротив випадковості становить абстрактну ідею, оскільки, виходячи із логіки, вона є контрпродуктивною, а неможливість побачити її реалізацію заплутує ще більше” [36, с. 57].

Німецький соціолог Ульріх Бек, який досліджував закономірності глобалізації у рамках теорії глобального суспільства, запропонував для загального визначення сучасності поняття “суспільство ризику”. Цей науковець, солідаризуючи поглядам З. Баумана, зосереджує зусилля на витоках суспільних ризиків, що водночас розширюють можливості сучасної комунікації, додаючи аспекти неспроможності наявних епістемологічних та інших інституційних систем відповідати викликам світової реальності, прогнозувати та попереджати глобальні соціальні негаразди, справлятися з очевидними соціально-економічними протиріччями, які з плином часу із імпліцитних стають іманентними: “Сьогодні на рубежі ХХ–ХХІ століть модернізація свою протилежність поглинула, знищила та прийнялася у власних індустріально-суспільних передумовах і функціональних принципах знищувати саму себе” [6, с. 7]; “Функціоналістські, організаційно-

соціологічні та неомарксистські аналітичні течії до сьогодні міркують “визначеностями” великої організації та ієрархії, тейлоризму і кризи, які давно підірвані виробничим розвитком і можливостями розвитку на підприємствах. Із можливостями раціоналізації, що закладені у мікроелектроніці та інших інформаційних технологіях, з екологічними проблемами і політизацією ризиків до храмів економічних догм також увійшла невизначеність” [Там само, с. 223].

Дискурс невизначеності в У. Бека має чітку та прозору спрямованість через поняття “розхитування” наявних організаційних, системних інститутів сучасності, її “нестійкості”, “волатильності” (volatility – “леткість, мінливість”), збагачуючи у такий спосіб значеннєво-смісловий контур категорії “ризик” як тотального соціального явища: “Структура індустріального суспільства ґрунтується на суперечності поміж універсальним змістом модерну та функціональною побудовою його інститутів, у які цей зміст може бути транспоновано лише партикулярно-селективним способом. Проте це означає, що індустріальне суспільство у процесі розвитку саме стає нестійким. Безперервність спричиняє розрив. Люди вивільняються від форм життя і звичок індустріально-суспільної епохи модерну... Система координат, у якій закріплюється життя та мислення індустріального модерну – вісі “родина та професія”, віра у науку і прогрес – розхитуються, виникає новий двозначний зв’язок з-поміж шансами та ризиками, тобто вимальовуються контури суспільства ризику” [6, с. 10].

У. Бек убачає комунікативним, загальнокультурним фактором підживлення, розвитку та зміцнення “суспільства ризику” провокуючу підступність сучасного інформаційно-комунікативного простору, що призводить до соціальної й суб’єктної дезорієнтації особистості, лишає її соціального спокою, відчуття благополуччя та, як наслідок, призводить до розкручування соціальної спіралі ризику: “Сьогодні багато хто говорить іншою мовою, у разі потреби неточною – про “самотворення”, “пошук власної ідентичності”, “розвиток особистих здібностей” і про важливість “постійно рухатися уперед”... Загальноприйняті символи успіху (прибуток, кар’єра, статус) для багатьох уже не несуть задоволення від розбудженої потреби набуття самого себе, самоствердження, не вгамовують голод щодо “повноцінного життя”. У результаті люди все частіше потрапляють у лабіринт невпевненості у своїх

силах, самовипитування та самозапевнення” [6, с. 106]. Тому, на переконання філософа, “суспільства ризику” *неможливо уникнути*, адже це не якийсь окремий простір, впливів якого можна позбутися, просто залишивши його. Це та онтофеноменальна дійсність вітального буття людини, або базисна передумова її повсякденної життєдіяльності, що має тотальний характер та апіорі не може бути ігнорована або відтермінована людиною ні в будь-який, принаймні відомий, спосіб [6].

Звідси логічним є висновок ученого про те, що саме через функції поведження особи із ризиками, передусім через їх *виявлення, запобігання їм, їх* (доцільне – О. Х.) *приховування чи залучення*, а також *управління* ними, уможлиблюється й реально відбувається “управління майбутнім”: “На ініціативи щодо розвитку і використання технологій (у сфері природи, суспільства або особистості) нагромаджуються питання політичного та наукового “поведження” (виявлення, запобігання, приховування, залучення, управління) із ризиками, які несуть із собою очікуваному майбутньому технології, що наразі використовуються або є потенційними” [6, с. 12]. При цьому сучасна людина *вимушена* не зволікати із власними реакціями на виклики реальностей свого буття у “суспільстві ризику”, повинна завжди зважати на те, що невіршені нею проблеми нагромаджуються і породжують наступні, виснажують її наявні ресурси, не дають змоги відновлювати та збільшувати останні, плюндрують благополуччя й унеможливають позитивні життєві перспективи. У. Бек описує це наступним чином: “Зворотній бік тимчасового прояву безробіття – перетворення зовнішніх причин у внутрішню провину, в системні проблеми особистісної недолугості. Тимчасове безробіття, що після багатьох спроб його подолання перетворюється в довготривале та хронічне, – це хресний шлях самопізнання... Нове зубожіння – це передусім матеріальна проблема, але не тільки. Воно водночас і покірне саморуйнування особистості, яке відбувається в марних ритуальних спробах ухилитися від невідворотного; якщо придивитися, то масова доля сповнюється саме такими саморуйнуваннями” [Там само, с. 101–102].

Незалежно від наукових розвідок У. Бека оригінальне дослідження аспектів соціальної вразливості особистості через втрату нею сенсу суспільної суб’єктної активності як наслідку впливів невизначеності здійснив Гай Стендінг, запропонувавши *теорію прекаріату* – специ-

фічного для сучасності соціального класу населення, який уявляє собою строкату за властивостями його частину, що, згідно із визначенням автора терміна “прекаріат” П’єра Бурд’є, є “нестабільним та незахищеним суспільним прошарком”, має найгірші соціальні ресурси і перспективи порівняно з іншими суспільними стратами [35, с. 12]. Г. Стендінг акцентує увагу на об’єктивній небезпеці пасивного, приреченого вичікування стосовно перспектив буття у повсякденні невизначеності, до якого тяжіє суб’єкт цього соціального прошарку: “Прекаріат не відчуває себе частиною солідаризованого трудового співтовариства. Від цього посилюється відчуженість і невпевненість у тому, що належить робити. Дії та настрої таких людей через невизначеність скочуються до безпринципності. Над їх учинками не маячить “тінь майбутнього”, яка дає змогу усвідомити, що все, що вони говорять, роблять та відчувають сьогодні, відіб’ється на їхніх довготермінових відносинах. Прекаріат розуміє, що у всього, до чого він вдається в даний момент, немає жодної проекції на майбутнє, як немає й самого майбутнього” [Там само, с. 29].

Оцінюючи найбільш песимістичні прогнози, що пов’язані із впливом невизначеності, У. Бек свої висновки, як і увесь зміст ідей щодо буття людини у “суспільстві ризику”, жодним чином не спрямовує в бік погодження з позицією приреченого вичікування стосовно щасливого буття або нещасливого випадку, коли ризик перетвориться у реальну небезпеку й можливу втрату: “Ми розуміємо також, якщо відволіктися від літературних варіантів загрози та загибелі, що й після всього цього належить продовжувати жити” [6, с. 8]. Отож очевидно, що дискурс відкритого, щирого та сміливого сприйняття людиною реальностей “суспільства ризику” як найкращої платформи для буття у невизначеності цей дослідник аргументує утилітарним висновком про те, що ризики – це головні попередження, предиктори і дороговкази на шляху відшукання адекватних способів впливу на її власне буття та своє майбутнє: “Ризики не вичерпуються наслідками і збитками, що вже відбулися. Через них проявляється суттєва компонента майбутнього. Вона ґрунтується частково на пролонгації очевидних у теперішній час шкідливих впливів на майбутнє, частково на загальній втраті довіри або на припущенні “зростання ризику”. Таким чином ризики спричиняють передбачення, котрі ще не

відбулися, проте наростають своєю руйнівною дією, і які саме тут і тепер є реальними саме в такому значенні”, вони передбачають майбутнє, настання якого належить затримати” [Там само, с. 26].

У будь-якому разі зрозуміло, що У. Бек обґрунтовано позиціонує *ризик* як точку, “клітинку”, монаду буття, з якої джерелять будь-які ситуації і події у майбутньому людини. Ризик, звісно як феномен та умова, є цінним для неї своєю випереджувальною здатністю умістовлювати, релевантно натякати на те, що *ще не відбулося, але обов’язково відбудеться*: “... як припущення, як загроза в майбутньому, як прогноз ризику мають та розвивають випереджувальну релевантність дії. Центр усвідомлення ризику знаходиться не у теперішньому, а в майбутньому. У суспільстві ризику минуле втрачає здатність визначати теперішнє. Його місце займає майбутнє як щось неіснуюче, як конструкт чи фікція у ролі “спричинення” сучасних хвилювань і *вчинків* (курсив наш – О. Х.). Або ми будемо активні сьогодні, щоби завбачливо усунути чи пом’якшити проблеми та кризи завтрашнього й післязавтрашнього дня, або у нас такої можливості не буде” [6, с. 26].

Підтримуючи і розвиваючи фундаментальний висновок К-Г. Юнга про те, що “світ висить на тонкій нитці і ця нитка – психіка людини” [47, с. 673], У. Бек революційно змінює порядок залежності для фундаментальних онтологічних засновків життєдіяльності людини, виносячи у базис, у центр першопричину створення, підтримання та розвитку реального буття *свідомість* людини: “Розбіжність між ущемленням (вразливістю) у класовому суспільстві та ущемленням (вразливістю) у суспільстві ризику є винятково сутнісною. Спрощено [це означає, що] у класовому суспільстві буття визначає свідомість, а в суспільстві ризику, навпаки, свідомість (знання – У. Бек) визначає буття. Вирішальне значення при цьому має різновид знання, а саме його незалежність від власного досвіду, з одного боку, та глибока залежність від обізнаності щодо усіх параметрів небезпеки, яка загрожує, – з іншого” [6, с. 48].

Отже, У. Бек розвиває висновки Н. Лумана про те, що в сучасних умовах найбільше актуалізується не стільки небезпека, скільки непередбачуваність ситуацій ризику, непридатність її для раціонального аналізу [22]. Він доходить думки про обов’язковість наукового підходу до управління ризиками на усіх рівнях

соціального буття: “Дещо змінивши відоме висловлювання, можна стверджувати: науковий раціоналізм, будучи позбавлений соціального, є порожнім, а соціальний прагматизм без наукового – сліпим” [6, с. 22].

Г. Стендінгом обґрунтовано низку соціальних та індивідуальних ознак, за якими суб’єкт життєдіяльності може потерпати від пасивності своєї *свідомості*, “холостого ходу” власного ноезису під впливом факторів невизначеності власного буття [35]. Переважний стан відчаю, у якому перманентно перебувають особи, котрі позиціонуються цим дослідником як особливий соціальний клас – прекаріат, характеризується тим, що така особа “відчуває себе пригніченою не лише через неминучість перспектив постійних змін у працевлаштуванні, кожна з яких пов’язана з новою невизначеністю, але й також тому, що такі перманентні зміни не дозволяють встановити надійні соціальні відносини... Немає у прекаріата й “сходів мобільності”, якими можливо було б піднятися, тому люди й зависають з-поміж найсильнішою самоексплуатацією і свободою” [Там само с. 41–42].

Прекаріат-особистість із перманентними соціальними проблемами, отримуючи негативний досвід невдалого соціального буття, приреченого на онтогенетичні втрати, більше впадає у відчайдушний ризик власної аморальності: “...в умовах нескінченної мінливості та невпевненості будь-яке відчуття співробітництва або морального консенсусу опиниться під загрозою... Ми вдаємося до того, що нам під силу, вчиняємо з вигодою для себе нерідко на грані аморальності. Цьому значно простіше знайти виправдання, якщо щодня чуємо про еліту та людей селебрітіз, котрі безкарно порушують моральні заповіді, а у наших *вчинках* (курсив наш – О. Х.) немає навіть тіні майбутнього” [35, с. 45].

У працях мислителів, які у другій половині ХХ століття вдавалися до спроб сформулювати актуальний *Zeitgeist*, піднімаються й акцентовано виокремлюються моральні аспекти соціальної поведінки людей у швидкоплинних і волатильних умовах невизначеності або дефіциту визначеності. Фактично мовиться про аспекти, що вкидають людину в обійми підступних бажань свідомо під небосхилом виправдань невизначеності (“так уже склалося, що ж тут вдієш”), необачно розраховуючи на фортуна скористатися випадком на власну користь, причому незалежно від того, чи завдасть це збитків іншій людині чи ні. Так, за висновками В. Бернстайна, американ-

ського дослідника економічної поведінки в умовах невизначеності, *“людській натурі властиво тяжіння до азартних ігор, тому мало хто спроможний утриматися від спекуляцій на подіях, які неможливо передбачити”* [7, с. 8].

Видатний французький письменник, філософ та соціолог Р. Кайуа досліджував проблеми соціалізації людини через *оптику гри* як домінуючої форми людського ірраціоналізму, як утілення певних людських інстинктів. За його методологією ігрова природа людини підкорюється чотирьом інстинктам, що створюють для неї ірраціональне підґрунтя індивідуального та соціального існування. Причому призначення гри тут бінарне: з одного боку, людина має спроможність актуалізувати й реалізувати через гру відповідний інстинкт, з іншого – упередити, нівелювати вірогідні ірраціональні, непередбачувані наслідки від людських ініціатив, що викликані такими інстинктами, забезпечуючи і зберігаючи таким чином збалансований соціальний порядок [18]. У власному аналізі, зокрема азартної природи людини, цей філософ слушно підкреслює, що існує доволі прикладів, коли люди збагачуються або втрачають багатство внаслідок саме азартних ігор. Сучасність переобтяжена прикладами того, що азартні ігри стали прибутковою індустрією, вдало та продуктивно провокуючи особистість скористатися і регулярно користуватися сумнівними перевагами випадку.

Загалом Р. Кайуа виокремлює чотири інстинкти людини, що утворюють ірраціональну основу її індивідуального та соціального буття: прагнення перемогти “у змаганні завдяки лише тільки особистій заслuzі..., зречення від власної волі та пасивно-тривожне очікування вироку долі..., бажання одягтися в чужу особистість..., й насамкінець, потяг до умлівання...” [18, с. 76]. Кожному із інстинктів відповідає своя власна гра, що одночасно надає людині психофізичні ресурси більш повно реалізувати його і водночас не зашкодити їй чи оточенню та спільноті в цілому.

З часів, коли Р. Кайуа писав ці рядки (1958 р.), пройшло більше як півстоліття. Гральна індустрія стала надприбутковою економічною сферою. Тоталізатор із залів біржових торгів і місць продажу лотерейних квитків вийшов у формат професійного спорту та кримінальних ігрових систем. Казино перетворилися у майже взірцеві культурні осередки. Ігроманія стала синдромом психічних порушень. Тому висновки Г. Стендінга щодо ризикових учинків на

грані аморальності з боку осіб із перманентними соціальними проблемами сьогодні лише загострюються.

Г. Стендінгом проблематика моральності соціального онтогенезу індивіда в умовах дефіциту визначеності поширюється й на більш делікатні аспекти взаємовідносин: на стосунки між поколіннями, у родині, на інтимне контактування: “В умовах гнучкого ринку праці окремі люди бояться опинитися скутими довготерміновими поведінковими обов’язками. Так, молодь не бажає матеріально залежати від батьків, оскільки тоді прийдеться підтримувати їх у глибокій старості, а стареча немічність і надалі все більш віддалена межа довголіття наводять на думку, що сплачувати за “сидіння на шиї” у батьків доведеться дорогою ціною. Послабленню взаємних угод між поколіннями відповідає й зростаюча невизначеність у сексуальних та дружніх стосунках..., відтак страждає моральний, етичний аспект взаємостосунків” [35, с. 45–46].

Розвиваючи теорію прекаріату, яку доцільно сприймати як соціогуманітарну теорію про наслідки впливу світу VUCA, Г. Стендінг, окрім тих узагальнень, що були наведені раніше, висновує й про інші фундаментальні соціогуманітарні продукти невизначеності соціально неприйняттого, антивітального змісту. Зокрема, прогнозується поширення в майбутньому такого явища, як зниження зацікавленості людини у підвищенні власних професійних компетентностей через невизначеність перспектив статусу і розвитку установ працевлаштування (бізнес-структур, підприємств тощо). Такі перспективи передусім пов’язані із суттєвою волатильністю домінуючих й активних локацій ринку праці; зростанням ваги аутсорсингу як альтернативи-замінника інституціоналізованому працевлаштуванню та збільшенням ролі нестабільних, проте зручних для “плинності капіталу”, фінансових структур, подібних до офшорних і біткоїн-систем [35, с. 60].

Такий стан негативно позначатиметься на якості трудових відносин, виробничої ефективності, на перспективах стабільності та розвитку ринку праці й, як результат, на якості соціального повсякдення громадян: “Стимул для внесків у трудові навички визначається вартістю їх здобування. Якщо ризик збільшується, або немає можливості практикувати навички, внесок у них зменшиться, а разом з цим зменшиться й психологічна (курсив наш – О. Х.) прив’язаність до компанії. Стисло кажучи,

коли фірми стають менш стабільними, робітники не горять бажанням робити там кар'єру. І це підштовхує їх ставати на сторону прекаріату" [35, с. 60].

Особливою соціальною групою, що є найбільш уразливою від ризиків невизначеності в онтологічному (суто буттєвому) відношенні є молодь (чисельністю більше мільярда осіб віком від 15 до 25 років), особливо із країн "третього світу". Вразливість тут пов'язана передусім із поступовим збільшенням конкуренції на ринку праці з представниками старших і більш професійно досвідчених поколінь на фоні збільшення віку трудової спроможності та покращення соціально-медичних систем забезпечення тривалого життя людини: "... найбільш звичний образ прекаріату – це молоді люди, котрі закінчили школу та коледж тільки для того, щоби після цього перебувати у невизначеності. Почасти це є ще більш драматично, оскільки покоління їх батьків мало у їхньому віці стабільну роботу. Молодь завжди вливалася у трудові ресурси на невизначених позиціях: з початку треба довести, на що ти здатний, та повчитися. Проте сьогодні молодим людям не пропонують пристойної угоди" [35, с. 120].

Невизначеність чим надалі, тим більше пронизує всі аспекти світової економіки, об'єктивуючи та актуалізуючи сучасні соціальні умови праці як ризиковані для утримання благополуччя дорослої людини хоча б на тому рівні, якого вона вже досягла: "Праця, "робота заради роботи", робота заради відновлення – усі ці витрати на опанування видів діяльності даються кожному нелегким шляхом. Вони вимагають старанності й при цьому не гарантують результат. Чисельні з цих робіт виконуються у тяжких умовах, із невизначеною економічною віддачею і навіть із явними альтернативними витратами (тобто із вірогідно втраченою вигодою), і все це тільки через гостру потребу у грошових коштах" [35, с. 225].

Стан латентної невизначеності у найважливішому аспекті життєдіяльності людини – професійній самореалізації, постійне відчуження особою "хибного кола" власної економічної безпорадності породжують у неї системні збої індивідуального самосприйняття, загального психологічного благополуччя: "Психологічна реакція... може бути дуже різноманітною: це і несамовита активність, що займає увесь день і потенційно призводить до фізичного та морального виснаження, тривожність і невміння зосередитися. Або ж невпевненість, котра

поширюється буквально на все й спроможна призвести до ментального паралічу або ж викликати ступор. Проте частіше за все людина просто відчуває пресинг і ще більше часу та зусиль віддає роботі, причому вже декільком її видам замість одного" [35, с. 225].

Шляхи виходу із кола проблем, що об'єктивно створює особистості у багатьох важливих кластерах її життя невизначеність як панівний іманентний аспект сучасності, не є очевидними навіть для найбільш передових науково-прикладних соціальних інституцій найбільш розвинених країн. Сучасні системи ментально зорієнтованої функціональної підготовки, підтримки та соціальної реабілітації професіонала, що існують у суспільстві у вигляді систем освіти, професійного навчання та психологічної допомоги, причому як державні, так і комерційні, також не спроможні забезпечити мінімізацію впливу невизначеності.

Використавши економічний висновок В. Бернстайна щодо гарантій, які спроможні надати відомі засоби і способи соціального функціонування в умовах невизначеності, зауважимо, що в минулому людства таких засобів та способів не існує: "Звичайно, ви можете поглянути на історичні дані та вивчити методи, що здавалися винятково успішними в минулому, проте не варто плутати їх з тими, що будуть працювати в майбутньому" [7, с. 8]. Проте саме у минулому знаходяться вірогідні базисні ресурси для підготовки до майбутнього та уможливлення благополучної життєдіяльності в ньому.

Філософом і методологом як автором системомислєдїяльнїсної (СМД-) методологїї і, щонайперше, її фундатору та засновнику Московського методологічного гуртка Г.П. Щєдровицькому (1929–1994) проблематику онтофеноменальної сутності невизначеності закладено в основу створення, в логіку і технологію прикладного використання вказаної СМД-методології (див. [40; 47; 48]). Тут підкреслимо сутнісно важливий момент. Незалежно від досліджень, про які йшлося вище, Г.П. Щєдровицький запропонував власний, мислєдїяльно сконструйований, образ сучасного світу – "вихитуваний (рос. – кольшущийся) світ безперервних невизначеностей", ознакою якого вважав об'єктивну волатильність (леткість, мінливість) *трьох можливих позицій ноєзису особи* на прикладі наукового світу, ґрунтуючись на "дискусії Бора та Ейнштейна про три типи фізиків: один *ще* не знає, як усе є насправді, другий *уже* знає, як усе є насправді, а третій *знову*

не знає, як усе насправді є... Для того щоб розвиватися, належить вийти з цієї третьої позиції: максимально вільно ставитися до коліхкого світу – світу безперервних невизначеностей – і навчитися рухатися в ньому” [48, с. 68].

В лоні СМД-методології висновується, що “першою проблемою організації та управління є проблема співвідношення поміж визначеністю та невизначеністю завдань, які ставляться” [47, с. 100]. При цьому зазначається, що “...занадто визначені завдання є шкідливими й істотно знижують ефективність усіх заходів..., оскільки визначеність... ускладнює, а іноді й унеможлиблює, управлінську діяльність” [Там само]. За власний базис філософського практикування формами, засобами та інструментами триполюсової мислєдіяльності ця методологічна школа передбачає та використовує *організаційно-діяльнєсну гру* (ОДГ) як унікальний комплексний метод свого структурно-функціонального узмістовлення та прикладного застосування фундаментальних інтелектуальних напрацювань.

Організаційно-діяльнєсна гра – це своєрідна матриця або прикладне універсальне знаряддя для мислєдіяльності в умовах, коли одночасно актуалізуються *три можливі позиції ноєзису особистості*, про які йшлося вище. Через це, висновки і практикування СМД-методології передбачають проведення ОДГ як методологічного базису мислєдіяльності їх учасників в умовах невизначеності, коли увесь попередній особистісний та професійний досвід кожного не спрацьовує: “... перше, що відбувається у грі (ОДГ), коли люди повинні відмовитися від себе самих і власного професіоналізму, це відчуття, що світ перед ними починає коливатися. Учасники гри потрапляють в умови невизначеності й починають розуміти, що всі їхні знання і вміння у таких нових умовах не працюють. Відчуття це посилюється завдяки запитанням, що закономірно з’являються...” [48, с. 195].

Ноєтична здатність особистості при зустрічі з певним зовнішнім впливом, актуальною ситуацією полягає не у відсутності прагнення позбутися цього, не уникати контакту і комунікації, а навпаки – в нарощуванні фронту та місця зреалізування власної інтенційності, в активному її упредметненні. Тому нарощувати оберти власної рефлексії, на думку Г.П. Щєдровицького, – це чи не найважливіша риса суб’єкта або актуалізованої особистості: “Відтак має бути якийсь об’єкт. Ось я

зараз здійснюю певну дію, будь-хто... здійснює певну дію, наприклад кожний педагог – виховну чи навчальну дію. Все залежить від того, чи будете ви здатними захиститися від цієї дії чи ні. Або, навпаки, розкриєтесь, для того щоб її сприйняти” [47, с. 191]. У такий спосіб акцентується аспект *деконструкції особистості* як “ключ”, потрібний для переходу від *гри імітаційної*, захисної, ритуальної, мімікрійної до *справжньої гри*, а також на тому, що для суб’єкта це найважчий складник його діяльнєсного, *вчинкового буття*, що певним чином виправдовує за певних умов його *вчинкову пасивність*: “... Людина може так розгвинтитися у ході гри, що її надалі вже не зібрати. Я завжди наголошував, що гра починається з деструкції” [Там само, с. 255]. До того ж очевидно, що обставини напруженого високопроблемного сьогодення у реальності глобалізованого світу саме через вплив невизначеності, інтенсивності та мінливості соціальних процесів є далеко не штучними, а такими, що найкраще відповідають максимі Георгія Петровича: “якщо людина не буде у відчай – вона розвиватись не буде” [Там само, с. 74].

Таким чином, *об’єктивна необхідність особистісної деконструкції суб’єкта* – це засаднича умова його соціального розвитку, що актуалізується як природний або органічний ризик, котрий має бути ним подоланий: “...я повертаюся... до... проблеми *деструкції* (курсив Г. Щ.) та проголошую..., що ми неймовірно невимогливі щодо себе. Це начебто і є *власне* психологічна проблема – проблема моделей і якостей людини. І те, що виявляється в іграх, це... школа мислєдіяльнєсного життя, по-перше, та ...школа демократії, – по-друге. Друге також є дуже важливим. Школа демократії у прямому і точному сенсі цього поняття, оскільки основні ідеї, що сюди закладаються, – суть не ідеї ієрархічної організації зверху донизу, а ідеї *соорганізації* та *самоорганізації*, які мають бути ініційовані” [47, с. 263–264].

Базовим складником розв’язання проблем життєдіяльності в умовах невизначеності Г.П. Щєдровицький вважає *моделювання*, хоча й вживає термін “програмування”, тобто більш вузький формат моделювання, через що нами не вважається використання наступної цитати помилкою або пов’язаною з підміною понять. Крім того, моделювання або програмування цим відомим філософом обґрунтовується як один із методологічних засновків здійснення ОДГ – особливого методу розв’язання реаль-

них організаційно-господарчих, промислових проблем, коли конкретна проблема *уже* існує й етап конфлікту є обов'язковим стосовно активізації продуктивних фрустраційних процесів у групі колективних рішень, але безпечним для учасників цієї групи. Проте реальні ситуації буття з активним впливом невизначеності не надають суб'єкту жодних гарантій стосовно його комфорту та безпеки. Крім того, суб'єктна ірраціональність як об'єктивний фактор унедоречноє за самим змістом поняття “програмування”. Тому вважаємо логічним керуватися наступною формулою мислєдїяльностї (за Г.П. Щєдровицьким) як *моделювання*, що містить етапи-елементи: 1) розуміння, 2) рефлексію, 3) мислення, 4) ноєму, мисленнєвий текст, 5) мислєдїю, узмістовлений образ діяннїя [47, с. 245].

В українській психологічній науці проблематика онтофеноменальної сутності гри розробляється науковою школою А.В. Фурмана (див. [42; 43]). Тут фокус досліджень зосереджується на розвитку міждисциплінарної теорії й удосконалення сценарних практик ОДГ. В основу своїх досліджень колективом науковців (О.Є. Фурман, С.К. Шандрук та ін.) покладено методологічні підходи відомого українського мислителя, фундатора психософії вчинку В.А. Роменця [1; 31; 32] та науковий спадок колективу, що працював під керівництвом російського філософа Г.П. Щєдровицького, на теренах якого уперше виник концепт “організаційно-діяльнїсна гра” [47; 48].

Контур теоретичних висновків СМД-методології через *оптику* включеної до її корпусу теорії ОДГ, на наш погляд, спроможний стати *об'єднувальною платформою*, інтегральною “фокальною точкою” [46] для міждисциплінарних методологічних рефлексій щодо прикладної утилітарності феномену невизначеності, відповідного пошуку, розробки й обґрунтування філософсько-психологічних пропозицій, висловлених на предмет моделювання життєдіяльності людини в умовах *невизначеності її повсякдення*.

Особливістю процесу мислення суб'єкта діяльності СМД-методологія визначає його *нелїнійність* як “складне утворення, у якому існує масив засновків (витоків), тоді як увесь процес відбувається цілевизначальним, а не детермінованим чином” [47, с. 138]. До речі, це узгоджується з відомим принцип нелїнійності, котрий чим далі, тим більше набуває в сучасній прикладній філософії та психології засадничого значення. Він є результатом ме-

тодологічного пошуку епістемологічних способів шляхом предметної рефлексії віднайти більш-менш урівноважену позицію для імплементації в контур філософії та соціогуманітарних наук *принципу співвідношення невизначеностей* В.-К. Гейзенберга, який на початку ХХ століття здійснив фундаментальні розвідки у царині квантової механіки та, власне, обґрунтував цей принцип [11].

Згідно із нормативами зазначеного принципу для будь-якої фізичної системи є іманентним те, що спостерігач за її динамікою не має змоги одночасно вимірювати координати елемента системи та його імпульсу. Інакше кажучи, фізична система не може знаходитися у стані, при якому для спостерігача одночасно можливо точно зафіксувати імпульс частки елемента та місця її перебування саме в момент спостереження. При цьому принцип невизначеності діє об'єктивно і незалежний від присутності довільного спостерігача, котрий здійснює свої вимірювання. Все вказане стосується й інших канонічних сполучних величин: енергії та часу, моменту кількості руху та кута [11].

Опрацьовуючи власний теоретичний підхід до проблематики невизначеності через нелїнійність, бельгійський учений І.Р. Пригожин запропонував теорію дисипативних структур (див. [28; 29; 30]). Названа теорія стала результатом вивчення ним закономірностей еволюції відкритих неврівноважених систем і спонтанного виникнення у їхній буттєвості порядку, стану і процесів самоорганізації, незважаючи на процеси розсіювання (дисипацію) енергії в них, точніше – завдяки розсіюванню. Дисипація, що є іманентною динамічною властивістю відкритих нелїнійних систем ініціює та забезпечує в них “розмивання”, розсіювання неоднорідностей. Завдяки дисипації у системі відбувається скидання надлишків зовнішніх надходжень, передусім енергії та речовини, на нижчі рівні, у більш прості форми або перенастанвлення та виведення їх за межі системи. Отож дисипація – це процеси розсіювання енергії, трансформації її у менш організовані форми (скажімо, тепло) у результаті дифузії, зміни в'язкості, тертя, теплопровідності та ін. Інакше кажучи, дисипація означає переструктурування “чужого” у “своє” та розсіювання “зайвого”, невласного, чужеродного. “Дисипативні процеси, – висновує І.Р. Пригожин, – призводять не до рівноваги, але до формування дисипативних структур, що як тотожні процеси в лоні вза-

емної компенсації призводять до рівноваги” [28, с. 11].

Загалом теорія дисипативних структур є похідною від більш загальної теорії змін Брюссельської школи, на теренах якої виникла ідея І.Р. Пригожина щодо дисипації як фундаментального чинника буття. У засновках філософії вказаної школи міститься припущення, що “...реальність аж ніяк не постає ареною, на якій панує порядок, стабільність і рівновага: панівну роль у світі, який нас оточує, відіграють неусталеність та нерівновага” [30, с. 17]. Відрадно констатувати, що, незважаючи на суто природничий характер названих досліджень, підтримується та розвивається, зокрема науковою спадщиною І.Р. Пригожина, ідея, котра суголосна висновкам Н. Лумана та У. Бека [6, с. 22] про нагальність нових наукових підходів до вивчення *соціального буття* через аспекти *культури*: “Наука являє собою відкриту систему, котра занурена у суспільство та пов’язана з ним мереживом зворотних зв’язків. Наука відчуває на собі потужний вплив з боку оточуючого середовища, тому її розвиток, власне кажучи, визначається тим, наскільки культура є сприйнятливою до наукових ідей” [30, с. 13–14].

Такою новаторською формою сучасної науки стала започаткована в дослідженнях І.Р. Пригожина концепція “постнекласичної науки” (див. [15; 28; 29; 30; 34]) як того новітнього історичного етапу, що обирає своєю спрямованістю, логікою і технікою завдання та засоби, які спроможні вивести науку із кола “зручних” проблем, вирішення котрих звичними засобами із минулого істотно не впливає на якість інтелектуального прогресу й у підсумку на якість *буттєвої очевидності* людини. Зважаючи на те, що “універсальні закони аж ніяк не універсальні, а придатні до застосування лише у локалізованих просторах реальності, то стає зрозумілим, що... до цих просторів наука доклала найбільших зусиль” [30, с. 16]; і постнекласичний науковий вимір покликаний здолати невідповідність наукових методів складним викликам суспільного буття, зокрема й лівової частки тих, що пов’язані з буденною невизначеністю.

Процеси нелінійної та дисипативної природи у соціальних системах, що мають джерелом притаманну людям ірраціональність і здебільшого сприймаються науковим детермінізмом як стохастичні, випадкові, тривалий час є предметом інноваційної для національної науки сфери інтелектуального практикування,

якими є дослідження специфічного сегмента економіки – економічної поведінки людини. І справді, з економічного погляду, феномен невизначеності має значний градус актуалізації. Це зумовлено передусім високою залежністю економічних показників і перспектив від особливостей прийняття та реалізації усупільненим індивідом власних рішень в умовах високого профіциту та волатильності позицій для прийняття оптимальних індивідуальних виборів. Мінімально підсумовуючись у вигляді споживчого попиту, вказані психологічні чинники в глобальному вимірі сучасного світу невизначеності стають чи не найбільш фундаментальними предикторами для здійснення економічних розрахунків і ресурсно найкращого використання активів підприємств, відповідного економічного планування та соціального прогнозування.

В просторі економічних теорій Дж. М. Кейнс, вивчаючи вплив невизначеності на економічний стан соціумів, засвідчував, що “невизначеність є ситуацією, коли не існує взагалі ніякого наукового підґрунтя для визначення, встановлення будь-якої придатної для обрахування ймовірності” [20, с. 132]. Воднораз Ф.Х. Найт відносить до ситуацій невизначеності ті, у яких неможливі ані обчислення, ані присвоєння кількісної ймовірності, хоча б і суб’єктивної. За умов невизначеності, що означає обмежену кількість вимірювальних спроможностей і характеризується, власне, як “вимірювана невизначеність”, учений описує її через поняття “ризик” [25, с. 30] і розмежовує поле зазначеної невизначеності на два види: а) ризик або невизначеність через брак інформації, яку все ж можна релевантно встановити і б) об’єктивну невизначеність як стохастичну сутність невідомого, непридатного для свого встановлення. Причому цікаво, що останній притаманний не лише негативний характер: “Ми говоримо про ризики втрат і невизначеність виграшу” [Там само, с. 225].

За концепцією А.М. Асаула “невизначеність – це сувора правда життя. Через що разом із відвагою, яка потрібна для сміливих рішень, необхідна ще й мужність, причому для того, щоб мати справу з неприємними сюрпризами” [4, с. 125]. У цьому сенсі невизначеність – перш за все “неповнота або неточність інформації про умови реалізації... діяльності”, тому вона “передбачає наявність факторів нестабільності, за яких результати дій не обумовлені, а ступінь їх впливу на діяння невідома”. Окрім того, невизначеність імпліцитно міститься як

неспецифічна ознака у прийнятті рішень на корпоративному рівні та змістовно відрізняється від нестабільності, що визначається як “незвична поведінка або як зміни окремих параметрів... середовища”. За висновками цього дослідника “ризик є потенційно здатною до вимірювання можливістю несприятливих ситуацій і пов’язаних з ними наслідків у вигляді збитків, утрат... через нестабільність і невизначеність. У кількісному та якісному відношеннях нестабільність і невизначеність уможливають відхилення результату від очікуваного або середнього значення як у сторону зменшення, так і збільшення. Тому три категорії, що впливають на... діяльність суб’єкта такої діяльності – нестабільність, невизначеність і ризик – повинні аналізуватися й оцінюватися неподільно” [Там само, с. 39, 114, 115, 118].

Для встановлення прагматичного, утилітарного та функціонального використання категорійного поняття “невизначеність” як загального А.М. Асаулом запропоновано *таксономію* її чотирьох взаємопов’язаних аспектів [4, с. 118]:

- нестабільність як незвична поведінка, або як зміна окремих параметрів середовища;
- невизначеність як неповнота чи неточність інформації про умови реалізації ідей і завдань суб’єкта діяльності;
- ризики як можливість втрат у зв’язку із нестабільністю та невизначеністю;
- втрати як збитки у зв’язку з настанням ризикованої події (ситуації) в довіллі нестабільності та невизначеності.

Отже, розвиваючи власне уявлення про утилітарно-функціональне використання невизначеності, А.М. Асаул продовжує логічну схему Г.В.Ф. Гегеля відносно значення за невизначеності факторів і ситуацій прийняття суб’єктом відповідних особистих рішень, зауважуючи, що “в умовах невизначеності більшість проблем прийняття... рішень спричинені відхиленнями від раціональної процедури”. При цьому вирішальної ваги набув вплив особистісних чинників такого прийняття: “...до 70% управлінських рішень приймаються не шляхом раціонального перебору альтернатив, а під дією суб’єктивних факторів” [4, с. 125]. Небезпеку стосовно бажаної якості прийнятих рішень цей науковець убачає у їх стереотипно-інтуїтивному вчиненні та схильності до інтерпретації маркерів ситуації на користь первинної гіпотези. Він слушно зауважує про природність і звичайність такого стану суб’єкта

дії: “Інтуїтивні механізми прийняття рішення виробляються в людей у процесі життя у звичному навколишньому світі... Тому очевидно, що “стереотипна” інтуїція працюватиме тільки у стабільному середовищі. Як тільки це середовище раптово змінюється, апробований досвід найчастіше не підходить, освоєні поведінкові рішення стають неефективними” [Там само].

Окреслені теоретичні уявлення А.М. Асаула суголосні основоположному позиціюванню Д. Канемана та співавторів щодо впливів стереотипів мислення на якість індивідуальних рішень суб’єкта діяльності у повсякденні невизначеності (див. [19]). Зокрема, дослідження останніх показали, що під тиском власних, здебільшого важко пояснювальних причин, викликаних побоюваннями здаватися занадто довірливими, люди часто приймають нерозумні з економічного погляду та невігідні для них самих рішення. Як класичний наводиться приклад поведінки людини, котра для покупки товару зі знижкою у значно віддаленому магазині не приймає до уваги те, що, доїжджаючи до магазину, вона витрачає більшу суму, аніж виграє від знижки.

Крім того, виходячи з експериментальних результатів, Д. Канеман спільно з А. Тверські розробили так звану “теорію перспектив” (Prospect Theory), згідно із якою людські ілюзії є систематичними та мають певні закономірності у своєму виникненні, функціонуванні, розвитку. Для цього в науковий обіг уведено поняття “евристика судження”, яке пояснює змістовність окремих інтуїтивних рішень, що генеруються роботою іншої системи розуму людини, аніж дискурсивна, вербальна. Сутнісно мовиться про три домінуючих “евристики судження”, що іноді позначаються як “пастки мислення”: а) евристика репрезентативності, б) евристика доступності та в) евристика прив’язки або “якоря” [19]. Знахідка репрезентативності полягає в тому, що люди зазвичай завищують цінність, віддають перевагу вірогідності та уявним наслідкам подій, які більшою мірою відповідають їх особистому досвіду та уявленням, котрі вже склалися, сформувалися в минулому. Знахідка доступності, за висновками Д. Канемана, відіграє найсуттєвішу роль серед інших чинників прийняття особою рішення в умовах невизначеності. Її основний зміст становить те, що людина оцінює вірогідність певних подій залежно від того, наскільки легко такі події (або схожі з ними) спадають їй на думку, уявляються

або виринають із пам'яті та досвіду. Одним із проявів-ефектів евристики доступності, який часто експлуатується, скажімо мас-медіа, є ефект наочності або яскравості, коли на судження людей впливає колоритність і яскравість певної інформації. Факт, але люди, приймаючи особисте рішення, більшою мірою знаходяться під впливом яскравої та конкретної інформації, аніж блідої та абстрактної. Знахідка прив'язки чи "якоря" спрацьовує під час оцінки суб'єктом як вірогідності випадкових подій, так і наслідків реалізації їх альтернатив. Її сутність зводиться до того, що у процесі оцінювання майбутніх подій люди мимоволі "прив'язуються" до певних власних вихідних оцінкових позицій, що були надані кимось раніше, або взагалі були в минулому отримані випадковим чином та закріпилися у свідомості. Отож оцінювальні судження, відіграючи роль "якоря", начебто притягують до себе висновки людей, які, нічого не підозрюючи, "підганяють" під них свої думки. І для того щоб захиститися від впливу прив'язки, особистості треба довільно, свідомо та критично ставитися до будь-якої запропонованої оцінки, навіть коли вона уявляється дотичною та правдоподібною. Кращим способом є свідоме ігнорування таких оцінок, забування про них, проте реально це зробити людині або важко, або незручно, або вона перебуває в цейтноті.

Встановлено, що евристики судження спрацьовують як окремо, так і комплексно у процесі міркувань людини над певною проблемою під впливом невизначеності. Одним із важливих для врахування подібних ефектів є феномен "відрази до збитків", який засвідчує, що люди своїм власним збиткам чи втратам надають більшого значення, ніж надбанням, причому навіть тоді, коли їх величина (якість, обсяг, цінність) однакова порівняно із збитками. Примітно також, що ефекти від евристик судження спроможні послідовно породжувати інші ефекти. Так, скажімо, "відразу до втрати" за відповідних умов може викликати "ефект власності", згідно з яким втрата певного предмета власності відчувається людиною сильніше, вразливіше, аніж його придбання [10].

Адептами новітньої наукової дисципліни, що присвячена дослідженням небезпеки як цивілізаційного феномену й що отримала назву "ноксологія", невизначеність тлумачиться як характеристика системи, взаємодія елементів котрої спроможна призводити до різних за змістом, варіативних результатів. Зокрема,

предметне поле ноксології визначається так: "Системний метод фокусується на тому, що будь-яке явище, дія, об'єкт сприймаються як елемент системи. Під системою розуміється сукупність елементів, взаємодія яких є адекватною однозначному результату. Така система сприймається як визначена. Якщо ж сукупність елементів взаємодіє таким чином, що можливі різні результати, то така система позначається як невизначена. При цьому рівень невизначеності системи є настільки великим, наскільки багато різних результатів спроможні з'явитися. Невизначеність породжується неповним урахуванням елементів та характеру взаємодії між ними" [17, с. 27].

У царині наукових досліджень невизначеності проблематика умов та закономірностей прийняття особою оптимальних рішень під її впливом становить осереддя більшості із них. Так, від рівня стохастичності, випадковості у ситуації невизначеності залежить й метод прийняття рішення. Адже частими неусувними складовими соціальної подієвості є ситуації, коли особистість не має можливості оцінити вірогідність тієї чи іншої зміни у події, що відбувається або ось-ось розпочнеться, а рішення, тим не менше, треба приймати. У таких випадках Н. Талеб радить зосередитися на характері наслідків, про які людина спроможна знати, враховувати їх, а не на ступені вірогідності події, про яку вона може й не здогадуватися [37, с. 340]. Такі висновки Н. Талеб отримує на загальному для теорії вірогідності правилі прийняття рішення в умовах невизначеності, що позначається як "принцип максиміна-мінімакса" [26]. Відповідно до цього принципу кожна дія повинна оцінюватися за найгіршим наслідком для такої дії, а оптимальною є тільки та дія, що призводить до найкращого серед найгірших результатів.

Дослідження онтофеноменальних аспектів невизначеності становлять окремий сегмент досліджень у сфері економічної поведінки, а саме міждисциплінарної для вітчизняної науки царини наукових знань, що унааявлює собою соціально-економічний напрям та підрозділ "теорії ігор" (див. [8; 13; 16; 23; 26]). Теорія ігор, як відомо, – це система математичних моделей для прийняття оптимальних рішень в умовах невизначеності та конфлікту; також це розділ прикладної математики, який досліджує моделі прийняття рішень в умовах невизначеності та розбіжності інтересів сторін (гравців). У будь-якому разі є підстави констатувати, що феномен невизначеності став

центральною проблемною базою, методологічним стрижнем для усього корпусу і контурного пояса наукової теорії ігор. Оптикою глибокої булевої логіки, відповідним інструментарієм складних математичних викладок теорія ігор досліджує найбільш актуальні проблеми економічного, політичного та військового змісту і спрямування.

Засновником “теорії ігор” Дж. фон Нейманом запропоновано основну класифікацію видів невизначеності в обрисі досліджень “теорії ігор” [26]:

1. *Комбінаторна невизначеність* – композиційно опрацьована кількість варіантів, яку у певний, визначений, конкретний проміжок часу неможливо встановити за допомогою існуючих технічних можливостей; прикладом тут є перебір кількості варіантів стратегій в іграх на кшталт шахів, преферансу тощо.

2. *Стохастична (ймовірнісна) невизначеність* – неочікувані та непридатні до надійного прогнозу фактори подій, що є результатом сліпого випадку і що подібні до варіативного розсіювання при киданні гральних кубиків, або кількості влучень у мішень під час стрільби.

3. *Стратегічна (ігрова) невизначеність* – неясність через неочевидність, невідомість намірів противника або партнера (у такий спосіб враховуються також і природні чинники) в ігровій взаємодії.

У психологічному розумінні тут, на нашу думку, йдеться про два фундаментальні види невизначеності: *статистичну невизначеність* (комбінаторна та частково стратегічна (ігрова) нечіткості, за Дж. фон Нейманом [26]), коли перемінні актуальної ситуації відомі, але через їх велику кількість та значну волатильність змін їх позицій і впливів на *суб’єкта ситуації* вони стають близькими за своїм ефектом до *стохастичної невизначеності* (стохастична та частково стратегічна, ігрова) *невиразність*, коли завдяки аспекту майбутнього, тобто того, що ще не відбулося, впевнено передбачити наслідки ситуації її суб’єкту об’єктивно неможливо. При цьому третій клас невизначеності за Дж. фон Нейманом [Там само] – це стратегічна (ігрова) неясність, охоплює як *статистичну*, так і *стохастичну* невизначеності, що надає її ігровим аспектам тієї просторовості, за якої уможливується вплив на предметно-речові – об’єктивні та суб’єктивні – елементи буття з метою мінімізації негативних для людини наслідків невизначеності.

Змістовний аналіз семантичного акроніму VUCA, безперечно, як базисної ознаки сучасності, сьогодні здійснений дослідниками через оптику статистичного та стохастичного видів невизначеності, котра актуалізує домагання або й відповідність (залежно від *психологічного габітусу суб’єкта* та поточної *ситуації неясності*) аспектів Volatility (укр. – “леткість, мінливість, волатильність”) та Complexity (“заплутаність, складність”) до *статистичної* (себто придатної до виявлення) невизначеності; аспектів Uncertainty (“ненадійність”) та Ambiguity (“неоднозначність, неясність, невизначеність”) *частково* як до *статистичної*, так і до *стохастичної* (тобто цілком випадкової, рандомізованої, у більшості *ситуацій* незалежної від *психологічного габітусу суб’єкта*) невизначеності (див. [27; 47; 48; 55]).

В умовах виконання завдань реалізованого нами дискурсу деконструкції та подальшої реконструкції категорійного статусу невизначеності підлягають концептуальні ніші *статистичної неясності* і *стохастичної невиразності* з використанням оптики її *таксономії* (за А.М. Асаулом – це “Нестабільність-Невизначеність-Ризику-Втрати” [4, с. 118] та *формули мислєдїяльності особистості* у повсякденній невизначеності Г.П. Щедровицького [47, с. 245]. Спираючись на ці методологічні важелі, уможливується створення *структурно-функціональної матриці ігрового моделювання в часопросторі невизначеності* як інтегрованого комплексу базисних чинників її психогенного впливу на життєдіяльність людини (див. *рис.*).

Зміст *формули мислєдїяльності особи* в умовах невизначеності Г.П. Щедровицького становлять такі етапи-елементи *мисленнєвого моделювання*: 1) розуміння, 2) рефлексія, 3) мислення, 4) ноєма, мисленнєвий текст, 5) мислєдія, узмістовлений образ діяння [47, с. 245]; тому таке моделювання дотично розгортається як *таксономічна функція* в контексті *формули вчинку* як універсального сценарію його канонічної діяльності у будь-якій ситуації буття. В.А. Роменцем, автором психософійної теорії вчинку, до формули вчинку задіяно чотири базисних компоненти вчинку [1; 31; 32]: *ситуація – мотивація – дія – післядія*, які змістовно наповнюються та уточнюються за умов застосування вищезгадуваної формули мислєдїяльності у подієвій плінності невизначеності.

На теренах національної психології існують потужні прагматичні підходи щодо наукової

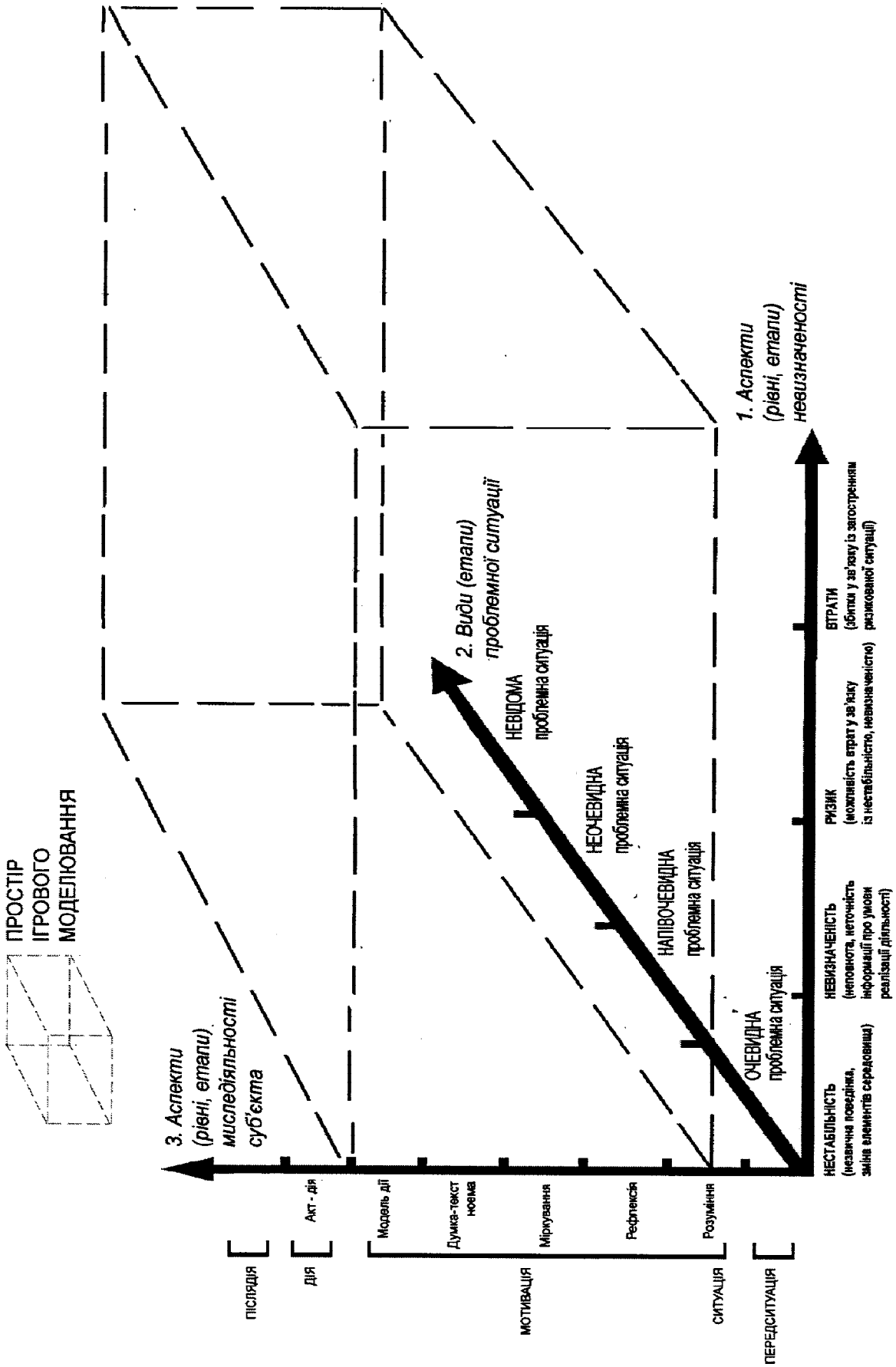

Рис.

Структурно-функціональна матриця ігрового моделювання в умовах невизначеності

інституціоналізації феномену невизначеності. Так, пропонується дискурс та зміст *структурно-функціональної матриці ігрового моделювання у часопросторі невизначеності* (див. *рис.*) суттєво уточнюються та набувають прагматичності завдяки імплементації рішень, що запропоновані проф. А.В. Фурманом, де феномен невизначеності досліджується у рамках міждисциплінарної теорії навчальних проблемних ситуацій [42; 43]. Ця теорія є архітектонічною “системою психодидактичних ідей, закономірностей, принципів, моделей, мислешем, класифікацій, категорій, понять, дослідних та експериментальних фактів, що організовані за логіко-змістовим форматом четвертинного предметного взаємодоповнення (комплементарності) психології, дидактики, соціології та методології наукових досліджень” [44, с. 14].

А.В. Фурманом доведено, що “у психології проблемна ситуація – вихідний момент продуктивного мислення, джерело і стимул пошукової пізнавальної активності і творчої діяльності людини” [Там само, с. 24], а проблемність є атрибутивною характеристикою пізнання [Там само, с. 29], що робить її невід’ємною ознакою буття, базисом для подолання невизначеності. Причому проблемні ситуації розподіляються на такі види: очевидні, напівочевидні, неочевидні та невідомі [44, с. 31]. У реальних умовах буття людина може потрапляти у проблемну ситуацію будь-якого конкретного виду: від цілковито невідомих, де панує суцільна стохастичність змін, й до очевидних, але водночас таких, що потребують уваги та зусиль суб’єкта для упорядкування його актуального простору відповідно до власних рішень і дій.

Примітно, що види внутрішніх проблемних ситуацій є одночасно й етапами вирішення будь-якої проблемної ситуації життя: рухаючись у часі та просторі (хронотопі) певної ситуації суб’єкт для подолання виявленої проблемності актуальної поточної ситуації вимушений робити зусилля щодо перетворення “невідомого” у “неочевидне”, “неочевидного” у “напівочевидне”, “напівочевидного” в “очевидне”, а “очевидне” у “добре відрефлексоване”, таким чином долаючи, вирішуючи внутрішню проблемну ситуацію, роблячи свій простір збалансованим, високоентропійним. Такий висновок А.В. Фурмана є тотально консонансним висновку Д. Канемана про загальний алгоритм та закономірності подолання суб’єктом невизначеності [19].

Фундаментальним для розвитку психології невизначеності, на наш погляд, є висновування А.В. Фурмана про бінарний базис проблемної

ситуації, де зустрічаються та створюють власне проблемність два філогенетичних аспекти буття людини – Зовнішнє або Екзо-реальне, Об’єкт-Предметне та Внутрішнє або Ендо-реальне, Суб’єктне. Такий бінарний базис складається із об’єктивного (екзо-, незалежного від суб’єкта ситуації) аспекту чи виміру і суто суб’єктного (ендо-, іманентного суб’єктотвірного) (див. *табл.*).

Здійснюючи рух етапами-щаблями внутрішньої проблемної ситуації суб’єкт готує собі підґрунтя та інструментарій вірогідних предметних дій, формулює мотиви-цілі для розробки моделі предметних дій, в активному режимі шукає та віднаходить аргументи для зміцнення власної мотивації для поступового переходу до активних дій, учинку як цілісного діяння-продукту всього процесу.

Нами вбачається, що концепт поетапного вирішення проблемної ситуації містить алгоритм інтеграції (упредметненого, ситуаційного, актуалізованого симбіозу) двох бінарних ключових аспектів-процесів функціонування психіки – екстеріоризації та інтеріоризації, занурення і вивільнення. У будь-якому разі теорія навчальних проблемних ситуацій суттєво збільшує обшир прикладного використання здобутих у її лоні ідей, концептів, закономірностей, принципів, моделей, понять, фактів та набуває ознак (за умов її системного застосування) методологічної універсальності.

Теорія навчальних проблемних ситуацій А.В. Фурмана ущільнює міждисциплінарні зв’язки психології і теорії ігор, насичує їх предметним змістом. Так, діапазон та класифікація видів невизначеності, за Дж. фон Нейманом [26] в інтегральному поєднанні із класифікацією видів (етапів) внутрішньої проблемної ситуації, за А.В. Фурманом, набуває своєї психологічної конструктивності та робить будь-який, навіть яскраво стохастичний, випадковий прояв буттєвості, придатним до упредметнення та впливу на нього, утилітарним явищем, підставою для компетентної діяльності і повновагового вчинення.

Елементи *структурно-функціональної матриці невизначеності* відповідають ситуаційним обставинам повсякдення людини-громадянина. Їх зміст дозволяє моделювати *діяльнісну, вчинкову активність* особистості як *суб’єкта життєдіяльності*, тобто упредметнювати *вчинки суб’єкта* залежно від соціальних обставин. Водночас це породжує невизначеність, примушуючи конкретну особу моделювати траєкторії своєї поведінки в умо-

Таблиця

Класифікація внутрішніх проблемних ситуацій (створена на матеріалі [44])

Об'єктивний (екзо-, незалежний від суб'єкта ситуації) аспект або вимір	Вид внутрішньої проблемної ситуації суб'єкта	Суб'єктний (ендо-, іманентний суб'єкту, суб'єктивний) аспект або вимір
невідомість	НЕВІДОМА	незнання
суб'єктивно-особистісна невизначеність	НЕОЧЕВИДНА	передчуття і передбачення проблемності
інтелектуальне утруднення	НАПІВОЧЕВИДНА	відчуття проблеми, проблема поставлена у неявному вигляді
пізнавально-смилова суперечність	ОЧЕВИДНА	бачення проблеми, проблема поставлена у явному вигляді
інваріантно-сенсова суперечність	ВІДРЕФЛЕКСОВАНО ОЧЕВИДНА	проблема морального вибору, відрефлексована проблема, розробка рішення діяти з метою впливу

вах тиску різних аспектів невизначеності на перебіг її повсякдення.

Зміст концепції “рівноваги” Дж. Неша [16] дає змогу припусками, що формулювання *рівноваги* як міждисциплінарної категорії доцільно сприймати і використовувати як матрицю функціонального гомеостазу всіх складових особистості (психічних властивостей, процесів, станів, тенденцій і новоутворень), що уможливорює та забезпечує моделювання життєдіяльності особистості за невизначених обставин залежно від ситуації її реального життя і відповідно до базисних чинників психогенного впливу неясності на перебіг її буденності (див. *рис.*).

Рівновага, за концепцією Дж. Неша, у соціальному, психологічному сенсі симетрично відповідає принципам умовам ковітальності – гарантованого позитивного буттєвого співіснування. У прикладній реалізації така рівновага, уявлена у вигляді критерію оптимальності суспільного добробуту (за В. Парето) як ковітальність, стає головним соціальним чинником існування та розвитку як суспільства, так і громадянина. Сутність критерію оптимальності Парето полягає у тому, що досягнутий рівень суспільного добробуту вважається оптимальним, якщо добробут жодної особи не може бути підвищено (завдяки будь-якого можливого перерозподілу ресурсів чи готових продуктів) без того, щоби при цьому не було нанесено збитку добробуту будь-кого іншого із членів спільноти. Це означає, що добробут населення буде підвищуватися лише тоді, коли кожна людина у спільноті щось виграє. Такий

максимум добробуту повніше реалізується у часопросторі вільної конкуренції [33, с. 14–15].

Концепції “рівноваги” Дж. Неша [16], “фокальної точки” Т. Шелінга [46], “проспективна теорія” Д. Канемана із співавторами [19], концепція “екологічного підходу” Г. Гігеренцера [55], низка інших близьких за упредметненням теорій своїм змістом та спрямованістю відкривають простори міждисциплінарні обшири для психологічних досліджень у форматі *моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності*, займають чільне місце серед їх теоретичних засновків, реалізуючи методологічні висновки постнекласичного модусу науки щодо пізнання природи надскладних об'єктів соціогуманітарного спрямування. Тому цілком закономірно, що сучасні науково-психологічні розвідки *феноменального горизонту невизначеності* концентруються в контурі філософії та методології постнекласичної раціональності (Стьопін, 1991, 2000, 2009; Фурман, 2001, 2014, 2016, Гусельцева, 2015 та ін.), які у психологічній науці об'єктивовані вітакультурною методологією А.В. Фурмана (Фурман, 2016), культурно-аналітичним підходом М.С. Гусельцевої (Гусельцева, 2015), історико-еволюційним підходом у психології особистості О.Г. Асмолова (Асмолов, 2012), концепцією функціонально-рівневої регуляції вибору як прийняття рішення Т.В. Корнілової, О.І. Саннікова (Корнілова, 2006, 2014; Санніков О.І., 2016), концепцією саморегуляції суб'єкта діяльності В.О. Олефіра (Олефір, 2016), канонічною психологією і психософією вчинку В.А. Роменця та його школи.

Перехід науки на принципи і нормативи постнекласичного етапу розвиткового функціонування відбувається діалектично як природна реакція цього важливого інтелектуального інституту на сучасні виклики багатопроблемних умов суспільного життя: “В історичному розвитку науки можна зафіксувати епохи, котрі характеризуються змінами типів наукової раціональності. Можливо виділити три таких типи: класичну, некласичну та постнекласичну раціональність” [34, с. 7]. Нагальність якісного метаморфозу науки як інституційного каналу розвитку цивілізації і культури була викликана тим, що існуючі наукові засоби-продукти класичної та некласичної раціональності не встигали за суспільними змінами. Через такі обставини, користуючись алегорією У. Бека [6, с. 22], науковий раціоналізм спустошувався через брак зручних для себе наукових проблем, а соціальний, культурний, цивілізаційний простір усе більше втрачав здатність побачити релевантні та валідні напрями і засоби постановки й розв’язання травмуючих людство проблем. На рубежі переходу науки у часопростір постнекласичної раціональності каталізатором, прискорювачем для такого переходу стало “...розуміння тієї обставини, що відповіді природи на наші запитання визначаються не лише побудовою самої природи, а й способом нашої постановки запитань. Сам спосіб залежить від історичного розвитку засобів і методів пізнавальної та практичної діяльності” [34, с. 12–13].

Активність та якість ноєзису як головні чинники продуктивної рефлексії на зміни і ризику середовища в умовах світу невизначеності посилюють свою об’єктивність та постають генеральними засновками ефективної пізнавальної і практичної діяльності системи як спільноти, соціуму (що є власне наукою), так і людини (системи її *інтелектуально-особистісного потенціалу* і здатності кожного до відповідальних *учинкових дій*). Проблема зазначених активності та якості, мисленневого аспекту внутрішнього діалогу особистості із самою собою є історичною, іманентно актуальною поза часом та будь-якими локаціями. Чи не найпершим на цю проблему звернув увагу один із фундаторів християнської філософії К.С.Ф. Тертуліан. Оцінюючи стан соціальної взаємодії та її актуальні тенденції, звертаючись до людей тієї епохи (кінець II – початок III ст.), він висвітлює поширену тоді схильність до мисленневої пасивності, притупленого ноєзису: “Сама людська допитливість завмерла

всередині вас. Вам дійсно подобається не знати того, знання чого принесло би іншому насолоду. Ви надаєте перевагу незнанню, тому що вже ненавидите, начебто знаєте напевно, що не будете ненавидіти, якщо дізнаєтеся” [38, с. 37].

Дефіцитарність активності та якості ноєзису людини як суб’єкта конкретної буттєвості в сучасному світі перестала бути винятковою та специфічною за історичним часом і географічними локаціями, натомість набула об’єктивних цивілізаційних ознак. Умови світу VUCA – “плинної сучасності”, “суспільства ризику”, “вислизаючого світу”, світу зростаючого прекаріату, “хиткого світу безперервних невизначеностей” – й утворилися завдяки такій *дефіцитарності*. Адже суспільство складається із наявних соціальних суб’єктних одиниць-елементів, індивідуальний брак певної якості яких, ковітально інтегруючись, створює системний ефект і знаходить відображення на всій спільноті кумулятивно. Воднораз джерелом такого кумулятивного ефекту, окрім особливостей індивідуальної психіки, є також і те, що сучасні системи освіти, професійного навчання та психологічної допомоги, державні і комерційні, поки не спроможні стимулювати в потенційної особистості саморозвиток активного та якісного ноєзису, збудити його ініціативність і пошуковість задля постійного самісного удосконалення.

Незалежно від висновків Г.П. Щедровицького про збитковість профіциту визначеності [47, с. 100] Ф. Фейгенберг актуалізує навчальну доцільність завдань з елементами невизначеності як базису для розвитку особистості: “Лікар у житті, й не лише лікар, а також й інженер або економіст, отримує завдання в нерозв’язному вигляді, інакше кажучи, в нього не вистачає даних. Школяр скаже: ви мені дали погане завдання. У житті так висловлюватися не можна, проте завдання виконати треба. Через що потрібно вирішити, яких даних не вистачає і як їх активно здобути й у такий спосіб вирішити завдання... Під час навчання треба більше завдань, й не лише таких, що традиційно застосовуються у школі, а завдань з недостатніми даними, які належить отримати” [39, с. 90].

Не лише ноєтична пасивність негативно впливає на якість буттєвості людей у складних умовах невизначеності. Невдале *упредметнення ноєзису*, невміння задавати самому собі слухні, релевантні *обставинам та ризикам* життєдіяльності запитання, відповідним чином *моделювати* своє повсякдення засобами

власного інтелектуально-особистісного потенціалу [27], розвивати у собі здатність до предметних *учинкових* дій [1; 31; 32] істотно погіршує ситуаційне – дійсне й перспективне – проживання особи, групи, спільноти. Йоган Гейзінга, автор фундаментального культурного дослідження гри [41] як засобу існування цивілізації описує небезпеки поверхових ноетичних упредметнень: “Саме тут й зосереджена небезпека незадовільного формулювання запитань. Дослідники стрімголов накидаються на матеріал, поспішають опрацювати його, добряче не знаючи, чого ж, власне, вони шукають... Там, де не пролунало чітке запитання, ніяке знання не пролунає однозначною відповіддю... Недуг скривається у невизначеності запитання, а не в занадто спеціальному характері предмета як такого... Межі пролягають зовсім не у самому матеріалі, а в тому способі, яким він користується” [41, с. 224].

Таким чином, *активність, якість і релевантність* ноєзису спільноти та особистості за наявних умов і ризиків їх життєдіяльності, якість запитань собі як *мислесхем моделювання повсякдення* наявними засобами; *моделювання* самих засобів у їх безперервному розвитку, виходячи із *ситуаційного, поточного та дійсного*, є *головними засновками буттєвої екзистенції* в умовах невизначеності. Для науки як одного з найважливіших способів інтелектуального практикування людства і шляху його збереження означає бути рушієм прогресу й упевнено вести соціальний розвиток у надійне майбутнє. І це становить стрижень її постнекласичного модусу та самобутньої методологічної оптики.

Умови невизначеності у постнекласичній науці постають як об’єктивна потреба розвитку інших ідеалів і типу раціонального знання, як головне спричинення для удосконалення усього корпусу пізнавальних методів, засобів, інструментів. Стосовно психологічної науки на таке вказує М.С. Гусельцева, авторка культурно-аналітичного підходу у психології постнекласичного періоду: “Горезвісна кризовість, еклектичність, невизначеність, примус до вибору характеризують ситуацію постнекласичної свободи в епістемології, водночас саме непередзаданість перебігу дослідження збільшують його методологічну рефлексивність і креативну складність” [15, с. 39]. Звідси зрозуміло, що невизначеність позначається як “принцип та метафоричний конструкт”, найбільш адекватний “спосіб описання для “сус-

пільства ризику”, “вислизуючого світу” та “плинної сучасності” [Там само, с. 115, 92]. З іншого боку, сучасний світ надає особі невичерпні можливості для подолання дефіцитарності активності, якості та релевантності свого ноєзису: “Світ, що візуалізується через постнекласичну методологічну оптику, не з’являється перед нами як застиглий (картографія класичної науки) або суворо наслідуючий закономірні стадії розвитку (лінійний еволюціонізм некласичної науки). Він грає (переливається) смислами, іскрить можливостями та утримує допитливий розум у напруженні нестабільністю, непередбачуваністю і невизначеністю” [Там само, с. 114].

Переливання, грайливість сенсів та можливостей як іманентна ознака світу невизначеності створює *ігрову атмосферу в ситуаціях*, через які суб’єкт сприймає та через які він впливає на світ, у часопросторі якого перебуває. Ноєзис як *миследіяльність* суб’єкта та ендочастина його Я через створювані ноємні мислесхеми й реалізацію відповідних *моделей учинкових дій* здійснює свій перехід-метаморфоз як *учинок актуалізованої ситуації* в екзочастину власного Я. Так він набуває оновленої іманентної суб’єктності, оприявнюючи *інтелектуальний та особистісний потенціали* у форматі предметного *вчинення* і завдяки ресурсам самісного *ігрового моделювання*. При цьому повнота зворотного зв’язку з елементами *ситуаційної* взаємодії забезпечується шляхом активної *рефлексії*, своєчасної та оптимальної *антиципації* всіх частин *діалектичного розгортання* ситуації у часі та просторі. “Постнекласична раціональність відрізняється толерантністю не лише до невизначеності, але і до антиномійності знання, демонструючи здатність виявляти за суперечливістю його повноту. Світ... мерехтить численними атрибутами, де інтерпретація залежить від позиції спостерігача, від методологічної оптики та дослідницьких настановлень... увага... в аналітичній філософії надавали важливе значення іграм логіки, і це відповідало суворому духу некласичної раціональності; постнекласична ж раціональність має справу з рефлексивними і діалектичними іграми...” [15, с. 120].

Онтофеноменологія *ігрового моделювання життєдіяльності суб’єкта* в середовищі невизначеності як предмет окремого дослідження становить певну наукову новизну, адже для сучасної психологічної науки “дослідження феноменів розсіяної, грайливої, невиз-

наченої ідентичності, – пише М.С. Гусельцева, – нерідко дозволяє подолати розрив між теорією і практикою, наприклад, визначивши відповідність з-поміж постнекласичною раціональністю як методологією та емпіричними дослідженнями соціалізації в умовах невизначеності” [15, с. 130].

Окрім досліджень, що були приведені раніше, методологічні розвідки обґрунтування невизначеності як категорійного поняття сучасної гуманітаристики поширюються на психологічне умістовлення невизначеності [52], проблематику саморегуляції суб’єкта діяльності [27], тематику особистісного вибору як прийняття рішення [21], толерантності-інтолерантності до невизначеності (див. [14; 21; 27; 54; 56; 57; 58]). Скажімо, Р.В. Нортон, вивчаючи психологічні закономірності невизначеності шляхом контент-аналізу семантики цього поняття, встановив вісім окремих лексем, що розкривають зміст поняття “невизначеність”: чисельність суджень, неточність, неповнота та фрагментованість, вірогідність, неструктурованість, дефіцит інформації, мінливість і волатильність, несумісність і суперечливість, незрозумілість [57]. У цьому дослідженні інтолерантність до неясності пов’язується з небажанням особи аналізувати власні проблеми у рамках їх вірогідності, з тяжінням до прозорих, зрозумілих ситуацій. У рамках зазначеної аналітики доведено, що інтолерантність до невизначеності становить “тенденцію сприймати нечітку інформацію як різновид психологічного дискомфорту та загрози” [Там само].

Загалом психологічні дослідження у проблемному контурі невизначеності розпочалися та здебільшого зосереджуються на встановленні закономірностей стосовно толерантності-інтолерантності до невизначеності (див. вище). Перші розвідки у цьому розрізі здійснені Е. Френкель-Брунsvік, якою толерантність до невизначеності розуміється як емоційна та перцептивна особистісна властивість [54]. К. Стойчева вказує на актуальність встановлення психологічних закономірностей поведінки людини в невизначених, багатозначних ситуаціях, а також на її внутрішню готовність брати участь у таких ситуаціях або ігнорувати, ухилитися від них [58]. На доповнення Р. Халман висновує, що толерантність до невизначеності являє собою здатність приймати конфлікт та напруження, що виникають через ситуації складного вибору, прийняття суперечливої інформації або чогось невідомого, не відчувати дискомфорту перед невизначеністю [56]. На-

томість В.О. Олефір підкреслює, що саме через умови невизначеності уможливорюється повноцінна реалізація людиною власного інтелектуального та особистісного потенціалу, під яким він розуміє “... системну якість, котра безпосередньо пов’язана з успішністю саморегуляції суб’єкта діяльності” [27, с. 356]. При цьому “інтелектуальними складовими потенціалу є загальні інтелектуальні здібності, полене-залежність, рефлексивність, гнучкість когнітивного контролю, а особистісними – автономна каузальність, толерантність до невизначеності, самоефективність, орієнтація на дію в разі неспіху та при реалізації запланованого, життєстійкість, оптимістичний атрибутивний стиль”.

Т.В. Корніловою категорія невизначеності, з одного боку, обґрунтовується як методологічний принцип, з іншого – осмислюється як об’єктивна характеристика реальності, що має бути передбачена у створенні нових моделей її наукового сприймання, пояснення, прогнозування. Зокрема, нею обстоюється настановлення, що “принцип невизначеності є принципом розуміння світу, побудови цілісної картини світу та місця людини в ньому” [21].

ВИСНОВКИ

Результати приведених у статті методологічних рефлексій на предмет висвітлення поняттєвого горизонту *невизначеності як психологічної категорії*, інтегрування теоретичних умістовлень стосовно феномену невизначеності з метою пошуку й конкретизації філософсько-наукового підґрунтя розробки та обґрунтування психологічних пропозицій щодо моделювання життєдіяльності людини у *ситуації невизначеності* дають підстави сформулювати такі висновки.

1. Базальними спричиненнями актуалізації невизначеності як головного джерела соціальних ризиків у сучасному світі є:

– об’єктивність феномену невизначеності як фундаментальної ознаки сучасності та її впливу на всі аспекти та елементи суспільного буття людей;

– домінування у соціальних процесах нелінійності і, як наслідок, збільшення інтенсивності та різноманіття форм дисипації соціальних структур і процесів;

– нестійкі соціальні і суб’єктні орієнтації особи-діяча через глобальні інформаційні впливи сучасних комунікативних засобів і процесів;

– прецизійність інтелектуальних рішень соціально- та індустріально-референтних осе-

редків та осіб, нагальна актуальність для них захисту, збереження і збільшення наявних матеріальних, утилітарних ресурсів та інших особливостей глобалізації;

– швидкість та автономність життєпотуку грошей як еквіваленту суспільних матеріальних цінностей;

– стрімке соціальне та майнове розшарування суспільства;

– поява і збільшення соціально нестабільного суспільного прошарку – прекаріату, тобто класу, групи населення із перманентними соціальними проблемами, найбільш інституційно незахищеного, з найгіршими соціальними ресурсами і перспективами, депресивною соціальною мотивацією;

– слабка можливість керування та недостатня релевантність контролю над соціальними процесами з боку формальних соціальних інститутів, їх низька прогностична компетентність і запізніла впливовість;

– поширеність соціального стереотипу щодо потреби протистояння усім проявам невизначеності, випадковості, через що має місце закріплення у суспільній свідомості невизначеності як суто негативного чинника буття;

– зростання соціальної вразливості особистості через ризик втрати нею сенсу суспільної суб'єктної активності й відтак загальне посилення невизначеності соціальних процесів, прояви їх замкненої циклічності;

– виснаження моральних ресурсів соціальної поведінки людей як засобу мінімізації впливу невизначеності через зростання популярності засобів соціальних спекуляцій на подіях, які неможливо передбачити.

2. Виходячи із наявного філософського досвіду, у якому об'єктивно відсутнє семантично унормоване поняття “невизначеність”, доцільно обрати за теоретичну платформу висновок про те, що невизначеність є ризиком та загрозою втрати, невідновлення, неможливості збільшення соціальних ресурсів особи, фізичне настання яких відбувається поетапно, а саме як: 1) нестабільна, незвична поведінка або зміна окремих елементів середовища; 2) неповнота або неточність інформації про умови реалізації ідей та рішень суб'єкта діяльності; 3) ризик, імовірність втрат у зв'язку із нестабільністю та невизначеністю (неповнотою, неточністю інформації про умови діяльності, неготовністю суб'єкта до дії за таких умов); 4) фактичного настання втрат, збитків через уреальнення ситуації-події ризику в умовах нестабільності та невизначеності.

3. Процес поступового перетворення нестабільності середовища у ризик невизначеності та вірогідні подальші втрати і фізичні збитки суб'єкта повсякдення має ймовірнісний характер і залежить від: 1) *ступеня стохастичності факторів*, що формують ризиковану ситуацію (подію) та 2) *психологічного габітусу суб'єкта ситуації* (події) як інтегрованого функціонального утворення, похідного, зі свого боку, від його інтелектуально-особистісного потенціалу суб'єкта та його вчинкових дій у хронотопі конкретної ситуації-події. Загалом успішність цих учинкових дій перебуває у форматі *ігрової ситуаційної невизначеності* через *мислєдіяльнісну, учинково-рефлексивну взаємодію* особи із параметрами ситуації для впливу на наміри супротивників або партнерів у спільному *ігровому* практикуванні.

4. Ситуації невизначеності здебільшого викликані неготовністю суб'єкта до продуктивних дій в умовах дефіциту засобів, коли немає готових варіантів розв'язку, хоча наявна перевага шаблонних альтернатив поведінки. Тому в обставинах ризику й особистісних втрат психологічний габітус особи повинен бути максимально вільним від впливів репродуктивного мислення та забезпечувати її внутрішню готовність до цілеспрямованих продуктивних дій у плинному хронотопі ситуації.

5. Звичайні реакції людей за умов невизначеності тяжіють до волатильності, свідомого ухилення, уникання, “виходу” із актуальної ситуації ризику втрат від невизначеності. Водночас сьогодні життєдіяльність громадян, зважаючи на об'єктивний фактор *ймовірності перетворення нестабільності у втрати*, не становить *оптимальний модус* ковітального повсякдення. Тому пошук, розробка й обґрунтування науково-психологічних пропозицій із *моделювання життєдіяльності особистості у часопросторі невизначеності* мають бути спрямовані на встановлення закономірностей та алгоритмів *ігрового виду моделювання її вчинкових дій* у напруженій ситуаційній ритміці невизначеності через використання нею на власне убезпечення своїх *інтелектуального, соціального і духовного потенціалів* та *суперечностей плинного “тут і тепер”* для *конструктивного наповнення власного вчинення у самісному хронотопі буття*. Головними ризиками *ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта за постійної невизначеності* є *дефіцитарність активності, якості та релевантності ноєзису людини, показників її названих потенціалів* і, як

результат, *неефективність практичних учинкових дій* у переповненому небезпеками довкіллі.

6. Філософсько-методологічною платформою для розробки та обґрунтування психологічних пропозицій щодо технології *ігрового моделювання життєдіяльності людини в умовах невизначеності*, встановлення закономірностей, засобів та алгоритмів відпрацювання нею оптимальних учинкових дій за цих умов доцільно обрати *постнекласичний науковий базис* (Пригожин, 1986, 1989, 2000; Стюпін, 1991, 2000, 2009; Фурман, 2001, 2013, 2014, 2016; Гусельцева, 2015 та ін.).

7. Методологічну оптику дослідження рефлексивного теоретизування становлять теорія вчинку (Роменець, 1989), СМД-методологія, у тому числі теорія і практика організаційно-діяльнісних ігор (Щедровицький, 1995, 2004, 2005; Фурман, Шандрук, 2014а, 2014б), вітакультурна методологія (Фурман, 2005–2017, 2016), культурно-аналітичний підхід у психології (Гусельцева, 2015); психологічні теорії саморегуляції суб'єкта діяльності (Олефір, 2016), функціонально-рівневої регуляції вибору як прийняття рішення (Корнілова, 2006, 2014; О.І. Санніков, 2016); “проспективна теорія” (Д. Канеман та співавт., 2005) та ін. Водночас у ролі дотичних міждисциплінарних засновків указаної оптики обрано наукові надбання теорії дисипативних нелінійних структур (Пригожин та співавт., 1986, 1989) і теорії ігор (Нейман співавт., 1970; Шелінг, 2007 та ін.).

8. Головним міждисциплінарним методологічним осередком дослідження ігрового моделювання життєдіяльності суб'єкта в умовах невизначеності аргументовано обрано теорію навчальних проблемних ситуацій (А. В. Фурман, 1994, 2007). Зазначена теорія через таксономію проблемних ситуацій створює центральний, інтегруючий елемент побудови структурно-функціональної *матриці ігрового моделювання*, надає змогу наповнити приведену матрицю релевантним та конструктивним психологічним змістом, а також уможливує розробку її основи оргтехнічного алгоритму ноетичної та учинкової активності людини у часопрострі багатопроblemного повсякдення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік Роменець: творчість і праці: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. Л.О. Шатирко. – К.: Либідь, 2016. – 272 с.
2. Аристотель. Метафізика / Аристотель; пер. с греч. П.Д. Первова і В.В. Розанова. – М.: Інститут філософії, теології і історії св. Фоми, 2006. – 232 с.

3. Аристотель. Протрептик. О чувственном восприятии. О памяти / Аристотель; пер. на рус. Е.В. Альмовой. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. – 183 с.

4. Асаул А.Н. и др. Теория и практика разработки принятия и реализации управленческих решений в предпринимательстве / А.Н. Асаул, В.П. Грахов, О.С. Коваль, Е.И. Рыбнов; под ред. засл. деятеля науки РФ, д-ра экон. н., проф. А.Н. Асаула. – СПб.: АНО “ИПЭВ”, 2014. – 304 с.

5. Бауман З. Текущая современность / З. Бауман; [пер. с англ.; под ред. Ю.В. Асочакова]. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.

6. Бек У. Общество риска: На пути к другому модерну / У. Бек; пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с. – Пер. изд.: Beck U. Risikogesellschaft. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986.

7. Бернштейн У. Разумное распределение активов. Как построить портфель с максимальной доходностью и минимальным риском / У. Бернштейн; пер. на русский язык, издание на русском языке. – М.: ООО “Манн, Иванов и Фербер”, 2012. – 310 с.

8. Васильев В.А. Модели экономического обмена и кооперативные игры / В.А. Васильев. – Новосибирск: Изд-во НГУ, 1984. – 96 с.;

9. Гегель Г.В.Ф. Работы разных лет / Г.В.Ф. Гегель: в 2-х т. – Т. 2 / сост., общ. ред. А.В. Гулыги. – М.: Мысль, 1971. – 630 с. (АН СССР. Ин-т философии. Философ. наследие)

10. Гегель. Сочинения / Г.В.Ф. Гегель. – Том 5. Наука логики. Академия наук СССР. Институт философии. – М.: Госуд. соц.-экон. изд., 1937. – 520 с.

11. Гейзенберг В. Физика и философия. Часть и целое / В. Гейзенберг; пер. с нем. – М.: Наука. Гл. ред. физ.-мат. лит., 1989. – 400 с.

12. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс; пер. с англ. – М.: Изд. “Весь Мир”, 2004. – 120 с.

13. Губко М.В., Новиков Д.А. Теория игр в управлении организационными системами / М.В. Губко, Д.А. Новиков. – М.: ИПУ, 2005. – 138 с.

14. Гусев А. И. Толерантность к неопределенности: проблематика исследований / А.И. Гусев // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 8. – С. 75–80.

15. Гусельцева М.С. Культурно-аналитический подход к изучению эволюции психологического знания: дисс. на соискание ученой степени доктора психологических наук, 19.00.01 – Общая психология, психология личности, история психологии / Марина Сергеевна Гусельцева. – М., 2015. – 459 с.

16. Диксит А. Теория игр. Искусство стратегического мышления в бизнесе и жизни / Авинаш Диксит и Барри Нейлбафф; пер. с англ. Н. Яцюк. – 2-е изд. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. – 464 с.

17. Ефремов С.В., Ковшов С.В., Зинченко А.В., Цапкин В.В. Ноксология / С.В. Ефремов и др.: учеб. пособие; под ред. С.В. Ефремова. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2012. – 250 с.

18. Кайуа Р. Игры и люди; Статьи и эссе по социологии культуры / Роже Кайуа; сост., пер. с фр. и вступ. ст. С.Н. Зенкина. – М.: ОГИ, 2007. – 304 с.

9. Канеман Д. Принятие решений в неопределенности / Д. Канеман, П. Словик, А. Тверски. – Харьков: Гуманитарный Центр, 2005. – 632 с.

20. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – Петрозаводск: Петроком, 1993. – 306 с.

21. Корнилова Т.В. Психология неопределенности: единство интеллектуально-личностной регуляции ре-

- шений и выборов / Т.В. Корнилова; [Электронный ресурс]. – Режим доступа :http://www.cognitivpsy.ru/Pubs/2013_Uncertainty_Kornilova.pdf
22. *Луман Н.* Введение в системную теорию / Н. Луман. – М., 2007. – С. 196–197.
23. *Льюис Р.Д.* Игры и решения. Введение и критический обзор / Р.Д. Льюис, Х. Райфа. – М., 1961. – 642 с.
24. *Майстров Л.Е.* Развитие понятия вероятности / Л.Е. Майстров. – М.: Наука, 1980. – 270 с.
25. *Найт Ф.Х.* Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Х. Найт; пер с англ. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
26. *Нейман Дж. фон, Маргенштерн О.* Теория игр и экономическое поведение / Дж. фон Нейман, О. Маргенштерн. – М.: Наука, 1970. – 707 с.
27. *Олефір В.О.* Психологія саморегуляції суб'єкта діяльності: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора психологічних, 19.00.01 – загальна психологія, історія психології / В.О. Олефір. – Харків, 2016. – 428 с.
28. *Пригожин И.* Переоткрытие времени / Илья Пригожин; пер. с английского Н.В. Шабурова // Вопросы философии. – 1989. – № 8. – С. 3–19. (*Prigogine I.* The Discovery of Time. Russian translation).
29. *Пригожин И.* Конец определенности. Время, хаос и новые законы природы / И. Пригожин. – Ижевск: НИЦ “Регулярная и хаотическая динамика”, 2000. – 208 с.
30. *Пригожин И.* Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / Илья Пригожин, И. Стенгерс; пер. сангл.; общ. ред. В.И. Аршинова, Ю.Л. Климонтовича и Ю.В. Сачкова. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
31. Психологія вчинку: шляхи творчості В.А. Роменця: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. – К.: Либідь, 2012. – 296 с.
32. *Роменец В.А.* Вчинок і постановня канонічної психології / Володимир Роменец // Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії / за ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 11–36.
33. *Сафиуллин А.Р.* Экономика благосостояния. Теория и практика: [учебное пособие] / А.Р. Сафиуллин. – Ульяновск: УЛГТУ, 2007. – 111 с.
34. *Степин В.С.* Научная рациональность в техногенной культуре: типы и историческая эволюция / В.С. Степин // Рациональность и ее границы. Мат. междунар. научн. конф. “Рациональность и ее границы” в рамках заседания Международного института философии в Москве (15-18 сентября 2011 г.). – М.: ИФРАН, 2012. – 233 с.
35. *Стэндинг Г.* Прекариат: новый опасный класс / Г. Стэндинг. – М.: Ад Маргинем Пресс, 2014. – 328 с.
36. *Талев Н.* Одураченные случайностью. Скрытая роль шанса в бизнесе и жизни / Насим Талев. – М.: Манн.Иванов и Фербер, 2011. – 292 с.
37. *Талев Нассим Николас.* Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости — 2-е изд., доп. / Нассим Николас Талев; пер. с англ. — М.: Колibri, Азбука-Аттикус, 2016. — 736 с.
38. *Тертуллиан.* Избранные сочинения / Тертуллиан; пер. с лат.; общ. ред. и сост. А.А. Столярова. – М.: Изд. группа “Прогресс”, “Культура”, 1994. – 448 с.
39. *Фейгенберг И.М.* Воспоминания / И.М. Фейгенберг // Независимый психиатрический журнал. – 2009. – №2. – С. 85–92.
40. *Фурман А.В.* Ідея і зміст професійного методологування: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 378 с.
41. *Хейзинга Й.* Homo Ludens; Статті по історії культури / Йоган Хейзинга; пер., сост. и вступ. ст. Д.В. Сильвестрова; comment. Д.Э. Харитоновича. – М.: Прогресс-Традиция, 1997. – 416 с.
42. *Фурман А. В., Шандрук С. К.* Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман, Сергій Костянтинів Шандрук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 272 с.
43. *Фурман А.* Теоретична модель гри як учинення / Анатолій В. Фурман // Наука і освіта. – 2014. – №5. – С. 95–104.
44. *Фурман А.В.* Навчальна проблемна ситуація як об'єкт психологічного пізнання / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2007. – №1. – С. 9–80.
45. *Фурман А. В.* Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: Екон. думка, 2007. – 164 с.
46. *Шеллинг Томас.* Стратегия конфликта / Томас Шеллинг; пер. с англ. Т. Даниловой; под ред. Ю. Кузнецова, К. Сониной. – М.: ИРИСЭН, 2007. – 366 с.
47. *Щедровицкий Г. П.* Организационно-деятельностная игра. Сборник текстов [текст] (1) / Из архива Г.П. Щедровицкого. – Т 9 (1). – М.: Наследие ММК, 2004. – 288 с.
48. *Щедровицкий Г.П.* Организационно-деятельностная игра. Сборник текстов (2) / Из архива Г.П. Щедровицкого. – Т. 9 (2). – М.: Наследие ММК. 2005. – 320 с.
49. *Юнг К.-Г.* Психологические типы / К.-Г. Юнг; под ред. В. Зеленского. – СПб.: Ювента, М.: Издательская фирма “Прогресс - Универс”, 1995. – 716 с.
50. *Bennett, N. & J. Lemoine.* 2014. What VUCA really means for you. Harvard Business Review, 2014 papers.ssrn.com
51. *Brian C. Scott.* Broadening Army Leaders for the Volatile, Uncertain, Complex and Ambiguous Environment. U.S. Army War College, 122 Forbes Avenue, Carlisle, PA 17013
52. *Caron, D.* (2009 February 08). It's a VUCA world. CIPS. Retrieved from <http://www.slideshare.net/dcaron/its-a-vuca-world-cips-cio-march-5-2009-draft>
53. *Clampitt P.G., Williams M.L.* Managing, organizational uncertainty: Conceptualization and measurement. Paper presented at the international, communication, association conference. – San Diego: CA, 2000.
54. *Frenkel-Brunswik, E.* Intolerance of Ambiguity as an Emotional and Perceptual Variable / E. Frenkel-Brunswik // Journal of Personality. – 1949. – Vol.18. – P. 108-143.
55. *Gigerenzer G., Swijtink Z. et al.* The Empire of Chance. How probability changed science and everyday life. – N. Y., 1989.
56. *Hallman, R. J.* The Necessary and Sufficient Conditions of Creativity / R. J. Hallman // Journal of Humanistic Psychology. – 1963. – Vol.3, №1. – P. 14-27.
57. *Norton, R. W.* Measure of ambiguity tolerance / R. W. Norton // Journal of Personality Assessment. – 1975. – Vol.39, №6. – P. 607-619.
58. *Stoycheva, K.* Tolerance for ambiguity, creativity, and personality / K. Stoycheva // Bulgarian Journal of Psychology (SEERCP 2009 Conference Papers, Part Two). – 2010. – Vol.1, №4. – P. 178-188.
59. STRATEGIC LEADERSHIP PRIMER, 3rd Edition, Department of Command, Leadership and Management, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA 17013-5050.

REFERENCES

1. Akademik Romenets: tvorchist i pratsi: zb. st. / uporiad. P.A. Miasoid; vidp. red. L.O. Shatyрко. – K.: Lybid, 2016. – 272 s.
2. Aristotjel'. Mjetafizika. Pjerjevod s grjehjeskogo P.D. Pjervova i V.V. Rozanova. M.: Institut filosofii, tjeologii i istorii sv. Fomy, 2006. – 232 s.

3. Aristotjel'. Protrjptik. O chuvstvjennom vosprijatii. O pamjati / Pjer. na rus. E.V. Alymovoj. – SPb.: Izd-vo S.-Pjetjerb. un-ta, 2004. – 183 s.
4. Asaul A.N. i dr. Tjeorija i praktika razrabotki prinjatija i rjealizacii upravljenchjeskih rjeshjenij v prjedprimatjel'stve / A.N. Asaul, V.P. Grahov, O.S. Koval', E.I. Rybnov; pod rjed. zasl. djejatjelja nauki RF, d-ra ekon. n., prof. A.N. Asaula. – SPb.: ANO "IPEV", 2014. – 304 s.
5. Bauman Z. Tjekuchaja sovrjemjennost' / Z. Bauman; [pjer. s angl.; pod rjed. Ju.V. Asochakova]. – SPb.: Pitjer, 2008. – 240 s.
6. Bjek U. Obschjestvo riska: Na puti k drugomu modjernu / U. Bjek; pjer. s njem. V. Sjedjel'nika, N. Fjedorovoj. – M.: Progrjess-Tradicija, 2000. – 384 s. – Pjer. izd.: Beck U. Risikogesellschaft. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986.
7. Bjernstajn Uil'jam, Razumnoje rasprjedjeljenje aktivov. Kak postroit' portfel' s maximal'noj dohodnost'ju i minimal'nym riskom. Pjerjevod na russkij jazyk, izdanije na russkom jazykje, oformljenije. OOO "Mann, Ivanov i Fjerbjer", 2012. – 310 s.
8. Vasil'jev V.A. Modjeli ekonomichjeskogo obmjena i koopjektivnyje igry. – Novosibirsk: Izd-vo NGU, 1984. – 96 c.;
9. Gjegjel' G.V.F. Raboty raznyh ljet : v 2-h t. – T. 2 / Sost., obsch. rjed. A.V. Gulygi. – M.: Mysl', 1971. – 630 s. (AN SSSR. In-t filosofii. Filosof, nasljedije)
10. Gjegjel'. Sochinjenija. Tom V. Nauka logiki. Akadjemija nauk SSSR. Institut filosofii. – M.: Gosudarstvjennoje social'no-ekonomichjeskoje izdatjel'stvo, 1937. – 520 s.
11. Gjejzjenbjerg V. Fizika i filosofija. Chast' i cjeloje: Pjer. s njem. – M.: Nauka. Gl. rjed. fiz.-mat. lit., 1989. – 400 s.
12. Giddjens E. Uskol'zajuschij mir: kak globalizacija mjenjajet nashu zhizn' / Pjer. s angl. – M.: Izdatjel'stvo "Vjes' Mir", 2004. – 120 s.
13. Gubko M.V., Novikov D.A. Tjeorija igr v upravljenii organizacionnymi sistjemami. – M.: IPU, 2005. – 138 s.
14. Gusjev A. I. Toljerantnost' k njeoprjedjeljennosti: probljematika issledovanij / A.I. Gusjev // Praktichna psihologija ta social'na robota. – 2007. – № 8. – S. 75–80.
15. Gusjel'cjeva M.S. Kul'turno-analitchjeskij podhod k izuchjeniju evolucii psihologichjeskogo znanija. Na pravah rukopisi. Dissjertacija na soiskanije uchjenoj stjepjeni doktora psihologichjeskih nauk, 19.00.01 – Obschaja psihologija, psihologija lichnosti, istorija psihologii. M., 2015. – 459 s.
16. Dixit, Avinash. Tjeorija igr. Iskusstvo strajtejichjeskogo myshljenija v biznjesje i zhizni / Avinash Dixit i Barri Njejlbauff; pjer. s angl. N. Jacjuk. – 2-je izd. – M.: Mann, Ivanov i Fjerbjer, 2016. – 464 s.
17. Efrjemov S.V., Kovshov S.V., Zinchjenko A.V., Caplin V.V. Noxologija. Uchjeb. Posobije. Pod rjed. S.V. Efrjemova. – SPb.: Izd-vo Politjehn. un-ta, 2012. – 250 s.
18. Kajua R. Igry i ljudi; Stat'i i esse po sociologii kul'tury / Rozhje Kajua; Sost., pjer. s fr. i vstup. st. S.N. Zjenkina. – M.: OGI, 2007. – 304 s.
19. Kanjeman D., Slovik P., Tvjerski A. Prinjatije rjeshjenij v njeoprjedjeljennosti – Har'kov : Gumanitarnyj Cjentr, 2005. – 632 s.
20. Kjejns Dzh. M. Obschaja tjeorija zanjatosti, procjenta i djenjeg. – Pjetrozavodsk: Pjetrokom, 1993. – 306 s.
21. Kornilova T.V. Psihologija njeoprjedjeljennosti: jedinstvo intjelljektual'no-lichnostnoj rjeglujacii rjeshjenij i vyborov / T.V. Kornilova; [Eljektronnyj rjesurs]. – Rjezhim dostupa : http://www.cognitivepsy.ru/Pubs/2013_Uncertainty_Kornilova.pdf
22. Luman N. Vvjedjenije v sistjemnuju tjeoriju. – M., 2007. – S. 196–197.
23. L'jus R.D., Rajfa H. Igry i rjeshjenija. Vvjedjenije i kritichjeskij obzor. – M., 1961. – 642 s.
24. Majstrov L.E. Razvitije ponjatija vjerojatnosti. – M.: Nauka, 1980. – 270 s.
25. Najt F.H. Risk, njeoprjedjeljennost' i pribyl'. pjer s angl. – M.: Djelo, 2003. – 360 s.
26. Njeiman Dzh. fon, Margjenshtjern O. Tjeorija igr i ekonomichjeskoje povjedjenije. – M.: Nauka, 1970. – 707 s.
27. Olefir V.O. Psykholohiia samorehuljatsii subiekta diialnosti. Na pravakh rukopysu. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora psykholohichnykh, 19.00.01 – zahalna psykholohiia, istoriia psykholohii, Kharkiv, 2016. – 428 s.
28. Prigozhin I. Pjerjeotkrytije vrjemjeni / Pjer. s anglijskogo N.V. Shaburova // Voprosy filosofii. 1989. № 8. S. 3–19. (Prigogine I. The Discovery of Time. Russian translation).
29. Prigozhin I. Konjec oprjedjeljennosti. Vrjemja, haos i novyje zakony prirody. – Izhjevsk: NIC "Rjeglujarnaja i haotichjeskaja dinamika", 2000. – 208 s.
30. Prigozhin I., Stjengjers I. Porjadok iz haosa: Novyj dialog chjelovjeka s prirodoy: Pjer. s angl. / Obsch. rjed. V.I. Arshinova, Ju.L. Klimontovicha i Ju.V. Sachkova. – M.: Progrjess, 1986. – 432 s.
31. Psihologija vchinku: shljahi tvorchosti V.A. Romjencja: zb. st. / uporjad. P.A. M'jasoid; vidp. rjed. A.V. Furman. – K.: Libid', 2012. – 296 s.
32. Romenets V.A. Vchynok i postannia kanonichnoi psykholohii // Liudyna. Subiekt. Vchynok. Filosofskopsykholohichni studii / Za red. V.O. Tatenka. – K.: Lybid, 2006. – S. 11–36.
33. Safiullin, A.R. Ekonomika blagosostojanija. Tjeorija i praktika: uchjebnoje posobije / A.R. Safiullin. – Ul'janovsk: UIGTU, 2007. – 111 s.
34. Stjepin V.S. Nauchnaja racional'nost' v tjehnogjennoj kul'turje: tipy i istorichjeskaja evolucija // Racional'nost' i jeje granicy. Matjerialy mjezhhdunarodnoj nauchnoj konferjencii "Racional'nost' i jeje granicy" v ramkah zasjedanija Mjezhhdunarodnogo instituta filosofii v Mosquje (15-18 sjentjabrja 2011 g.). – Mosqua: IFRAN, 2012. – 233 s.
35. Stending, Gaj. Prjekariat: novyj opasnyj klass. – M.: Ad Marginjem Prjess, 2014. – 328 s.
36. Taljeb N. Odurachjennyje sluchajnost'ju. Skrytaja rol' shansa v biznjesje i zhizni. – M.: Mann, Ivanov i Fjerbjer, 2011. – 292 s.
37. Taljeb Nassim Nikolas. Chjernyj ljebjed'. Pod znakom njeprjedskazujemosti — 2-je izd., dop. / Nassim Nikolas Taljeb ; Pjer. s angl. — M. : KoLibri, Azbuka-Attikus, 2016. — 736 s.
38. Tjertullian. Izbrannyje sochinjenija: Pjer. s lat. / Obsch. rjed. i sost. A.A. Stoljarova. – M.: Izdatjel'skaja gruppa "Progrjess", "Kul'tura", 1994. – 448 s.
39. Fjejgjenbjerg I.M. Vospominanija // Njezavisimyj psihiatrichjeskij zhurnal. – 2009. – №2. – S. 85–92.
40. Furman A.V. Ideja i zmist profjesijnogo metodologuvannja: [monografija] / Anatolij Vasil'ovich Furman. – Tjernopil': TNEU, 2016. – 378 s.

41. Hjojzinga J. Homo Ludens; Stat'i po istorii kul'tury. / Pjer., sost. i H 35 vstup. st. D.V. Sil'vjestrova; Kommjent. D.E. Haritonovicha. – M.: Progrjess-Tradicija, 1997. – 416 s.

42. Furman A. V., Shandruk S. K. Orhanizatsiino-diialnisi ihry u vyschii shkoli: monohrafiia / Anatolii Vasylovych Furman, Serhii Kostiantynovych Shandruk. – Ternopil: TNEU, 2014. – 272 s.

43. Furman A. Teoretychna model hry yak uchynennia. – Nauka i osvita, №5. – 2014. S. 95–104.

44. Furman A.V. Navchalna problemna sytuatsiia yak ob'iekt psykholohichnoho piznannia / Anatolii V. Furman // Psykholohiia i suspilstvo. – 2007. – №1. – S. 9–80.

45. Furman A. V. Teoriia navchalnykh problemnykh sytuatsii: psykholoho-dydyaktychnyi aspekt: Monohrafiia. – 2007. – 164 s.

46. Shjelling Tomas. Stratjegija konflikta / Tomas Shjelling; pjer. s angl. T. Danilovoj ; pod rjed. Ju. Kuznjecova, K. Sonina. – M.: IRISEN, 2007. – 366 s.

47. Schjedrovickij G. P. Organizacionno-djejatjel'nostnaja igra. Sbornik tjestov [tjext] (1) / Iz arhiva G.P. Schjedrovickogo. T9. (1). – M.: Nasljedije MMK, 2004. – 288 s.

48. Schjedrovickij G. P. Organizacionno-djejatjel'nostnaja igra. Sbornik tjestov (2) / Iz arhiva G.P. Schjedrovickogo. T. 9 (2) M.: Nasljedije MMK. 2005. – 320 s.

49. Jung K.-G. Psihologichjeskije tipy / K.-G. Jung; pod rjed. V. Zjeljenskogo. – SPb.: Juvjenta, M.: Izdatjel'skaja firma "Progrjess - Univjers", 1995. – 716 s.

50. Bennett, N. & J. Lemoine. 2014. What VUCA really means for you. Harvard Business Review, 2014 papers.ssrn.com

51. Brian C. Scott, Broadening Army Leaders for the Volatile, Uncertain, Complex and Ambiguous Environment. U.S. Army War College, 122 Forbes Avenue, Carlisle, PA 17013

52. Caron, D. (2009 February 08). Its a VUCA world. CIPS. Retrieved from <http://www.slideshare.net/dcaron/its-a-vuca-world-cips-cio-march-5-2009-draft>

53. Clampitt P.G., Williams M.L. Managing, organizational uncertainty: Conceptualization and measurement. Paper presented at the international, communication, association conference. – San Diego, CA, 2000.

54. Frenkel-Brunswik, E. Intolerance of Ambiguity as an Emotional and Perceptual Variable / E. Frenkel-Brunswik / Journal of Personality. – 1949. – Vol.18. – P. 108-143.

55. Gigerenzer G., Swijtink Z. et al. The Empire of Chance. How probability changed science and everyday life. N. Y., 1989.

56. Hallman, R. J. The Necessary and Sufficient Conditions of Creativity / R. J. Hallman // Journal of Humanistic Psychology. – 1963. – Vol.3, №1. – P. 14-27.

57. Norton, R. W. Measure of ambiguity tolerance / R. W. Norton // Journal of Personality Assessment. – 1975. – Vol.39, №6. – P. 607-619.

58. Stoycheva, K. Tolerance for ambiguity, creativity, and personality / K. Stoycheva // Bulgarian Journal of Psychology (SEERCP 2009 Conference Papers, Part Two). – 2010. – Vol.1, №4. – P. 178-188.

59. STRATEGIC LEADERSHIP PRIMER, 3rd Edition, Department of Command, Leadership and Management, U.S. Army War College, Carlisle Barracks, PA 17013-5050.

АНОТАЦІЯ

Хайрулін Олег Михайлович.

Значеннєво-смысловий горизонт невизначеності як психологічної категорії.

Стаття висвітлює дискурс визначення психологічного змісту категорійного поняття “невизначеність”,

його сутності, значення та утилітарних функцій для пошуку способів розв'язання онтофеноменальних, системофункціональних проблем людського буття в сучасному світі. Наведено результати семантико-психологічного аналізу поняттєвого простору витлумачення невизначеності. Запропоновано узагальнення специфічних ознак цього феномену, що є притаманними усім формам його оприявлення. Здійснено пошук міждисциплінарних консонансних узмістовлень, що мають загальнотеоретичне, психологічне і суто прикладне значення для осмислення невизначеності як важливої передумови життєдіяльності людини і спільноти та об'єктивної умови розвитку їхньої суб'єктивності. Обрано програмно-дослідний кортеж складових упредметнення онтофеноменальної сутності невизначеності як комплексу факторів, які впливають на повсякдення особистості. Визначено ужитковий зміст терміна “невизначеність”, що охоплює широкий діапазон взаємозалежного перетворення нестабільності середовища у ризик невизначеності та вказує на можливі подальші втрати і фізичні збитки суб'єкта буденності, які мають виражений стохастичний, ймовірнісний характер. Окреслено базальні спричинення актуалізації невизначеності як головного джерела ризиків у глобалізованому світі. Запропоновано модель структурно-функціональної матриці ігрового моделювання у часпросторі невизначеності як інтегрованого комплексу базисних чинників її психогенного впливу на життєдіяльність людини. Обґрунтовано методологічну платформу створення технології ігрового моделювання життєактивності особи задля подолання невизначеності, встановлення закономірностей, засобів та схем-алгоритмів відпрацювання нею оптимальних учинкових дій. Осередям вказаної методологічної платформи обрано постнекласичний науковий базис, який у межах пропонованого дослідження реалізується на основі вітакультурної методології і теорії навчальних проблемних ситуацій А. В. Фурмана, культурно-аналітичного підходу у психології М. С. Гусельєвої, концепції саморегуляції суб'єкта діяльності В. О. Олєфіра та теорії дисипативних нелінійних структур І. Р. Пригожина.

Ключові слова: *постнекласична наука, невизначеність, світ VUCA, людина, суспільство, суб'єкт життєдіяльності, організаційно-діяльнісна гра, ігрове моделювання, технологія, структурно-функціональна матриця, теорія навчальних проблемних ситуацій, прекаріат, ноезис, учинок, рефлексія, габітус, стохастичність, ризик.*

АННОТАЦИЯ

Хайрулин Олег Михайлович.

Значенно-смысловой горизонт неопределенности как психологической категории.

Статья актуализирует дискурс определения психологического содержания категориального понятия “неопределенность”, его сущности, значения и утилитарных функций для поиска способов решения онтофеноменальных, системофункциональных проблем бытия человека в современном мире. Приведены результаты семантико-психологического анализа понятийного пространства истолкования неопределенности. Предложено обобщение специфических признаков этого феномена, которые присущи всем формам её проявления. Осуществлён поиск междисциплинарных консонансных содержаний общетеоретического, психологического и собственно прикладного характера, полезных для осмысления неопределенности

в качестве важнейшей предпосылки жизнедеятельности человека и общества и одновременно объективного условия развития их субъективности. Избран программно-исследовательский кортеж элементов научного анализа онтофеноменальной сущности неопределенности как комплекса факторов, которые воздействуют на повседневность личности. Определено практико ориентированное содержание термина “неопределенность”, которое охватывает широкий диапазон взаимозависимого превращения нестабильности среды в риск неопределенности и указывает на возможные дальнейшие потери и физический ущерб для субъекта, которые имеют стохастический, вероятностный характер. Очерчены базальные причины актуализации неопределенности как основного источника рисков в глобализированном мире. Предложена модель структурно-функциональной матрицы игрового моделирования в ситуациях неопределенности как интегрированного комплекса базисных факторов ее психогенного воздействия на жизнедеятельность человека. Три интегрированных данной матрицей базиса отражают логику и содержание таксономии аспектов неопределенности А.М. Асаула, классификации проблемных ситуаций А. В. Фурмана и оргсхемы мыследеятельности Г. П. Щедровицкого. Обосновано методологическую платформу создания технологии игрового моделирования жизнеактивности человека с целью преодоления неопределенности, установления закономерностей, средств и схем-алгоритмов выработки им оптимальных поступков. Центром такой методологической платформы избрано постнеклассический научный базис, который в границах предоставленного исследования реализуется на основе витакультурной методологии и теории проблемных ситуаций А. В. Фурмана, культурно-аналитического подхода в психологии М. С. Гусельцевой, концепции саморегуляции субъекта деятельности В. А. Олефира, теории диссипативных нелинейных структур И. Р. Пригожина.

Ключевые слова: *постнеклассическая наука, неопределенность, мир VUCA, человек, общество, субъект жизнедеятельности, организационно-деятельностная игра, игровое моделирование, технология, структурно-функциональная матрица, теория учебных проблемных ситуаций, прекариат, ноэзис, поступок, рефлексия, габитус, стохастичность, риск.*

ANNOTATION

Oleh Khairulin.

The meaning-semantic horizon of uncertainty as a psychological category.

The article actualizes the discourse of the definition of the theoretical psychological content of the category concept of “uncertainty”, its essence, meaning and utili-

tarian functions for finding ways to solve ontophenomenal, system-functional problems of human being in modern conditions. The results of the semantic-psychological analysis of the conceptual space “uncertainty” are given. The generalization of specific features of the phenomenon of uncertainty, which are inherent in all forms of its implementation, is proposed. The search for interdisciplinary consonant content of psychological, theoretical and applied nature, useful for understanding uncertainty as the determining precondition for the life of a person, society and the objective condition of their subjective risks, is carried out. A program-research tuple of the elements of the scientific analysis of the uncertainty ontophenomenal essence is selected as a complex of factors that affect the vital activity of the subject. The utilitarian content of the uncertainty concept in its range of interdependent transformation of environmental instability into the risk of uncertainty and possible further losses and physical damage to the subject that are stochastic and probabilistic, are determined. The basal reasons of uncertainty actualization as the main source of risks in the modern world are outlined. The model of the structural and functional matrix of game modeling under situations of uncertainty as an integrated complex of basic factors of its psychogenic influence on human vital activity is proposed. The three bases integrated by this matrix reflect the logic and content of the taxonomy of uncertainty aspects by A. M. Asaul, the classification of problem’s situations by A. V. Furman and the algorithm of thought-activity by G. P. Schedrovitsky. The methodological platform of creation of game modeling technology in terms of person’s vital activity under conditions of uncertainty, the establishment of laws, means and algorithms of development of optimum acts is proved. The center of such a methodological platform is the post-nonclassical scientific basis, which, within the scope of the research, is implemented on the basis of vita-cultural methodology and the theory of problem situations by A. Furman, the cultural-analytical approach in psychology by M. S. Guseltseva, the self-regulation concept of the activity subject by V. O. Olefir and the theory of dissipative nonlinear structures by I. R. Prigogine.

Keywords: *post-nonclassical science, uncertainty, VUCA-world, man, society, subject of vital activity, organizational-activity game, game modeling, technology, structural-functional matrix, theory of educational problem situations, precariat, noesis, act, reflection, habitus, stochasticity, risk.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Москалец В.П.,
д. психол. н., проф. Фурман О.Є.**

Надійшла до редакції 25.09.2017.

Підписана до друку 2.10.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Хайрулін О. Значеннєво-смысловий горизонт невизначеності як психологічної категорії / Олег Хайрулін // Психологія і суспільство. – 2017. – №4. – С. 56–81.